

# vi människor



**Tema: Flyktingar och invandrare**



## INNEHÅLL:

- 2 Dikt  
*Binnie Kristal-Andersson*
- 4 Ledare  
*Erni Friholt*
- 5 Att schackra med humanitet  
*Marie-Louise Carlberg*
- 7 Är främlingar ett hot?  
*Peter Nobel*
- 12 Flykten valde oss  
*Stig Dagerman*  
Bildkollage:  
*Peter Johansson*
- 14 De kom för att återvända  
*Marie-Louise Carlberg*
- 18 Invandrarkvinnor  
som kulturbyggare  
*Lillemor Sahlberg*
- 22 Hur flyktbarn tas emot  
*Rädda barnen*
- 23 Polska bilder  
*Jerzy Modrak*
- 26 8 mars genom 80 år  
*Harriet Clayhills*
- 31 Notiser
- 32 Kvinnofolkshögskolan  
*Marie-Louise Carlberg*
- 37 Apropå fusk...  
*Zaida Hagman*
- 38 Anna valde bort storstaden  
*Marie-Louise Carlberg*
- 44 På besök i Östberlin  
*Brit Rundberg*

# Jag har lärt mig ensamhet

*Nu vet jag  
att jag  
inte tillhör  
inte där  
längre  
inte här nu*

*Jag satt ensam igår  
bland människor  
lyssnar till röster  
som jag kan förstå nu  
som var främmande ändå  
som alltid ska vara  
främmande  
- ibland*

*Nu vet jag.*

*Binnie Kristal-Andersson  
(invandrarkvinna från USA)*



*Bild: Monica Englund*



Detta nummer av Vi Mänkor handlar om flyktingar, invandrare i första och andra generationen, om Kvinnofolkshögskolan, där olika kvinnokulturer möts, om kyrkan där flyktingar söker en fristad i Sverige idag.

Det ringde en kvinna från Uppsala. –Nu sitter hand med de andra flyktingarna i Domkyrkan, livrädd. "Han" heter Mosle och tillhör ett av stamfolken i Bangladesh. I 18 månader har han nu väntat på uppehållstillstånd. Förra gången fick han avslag efter tre års väntan och hamnade då direkt i fängelse efter hemkomsten. Kvinnan har sett ärr efter tortyren ... –Kan ni inte göra någonting? frågar hon. Ni vet ju hur det är i Bangladesh.

–Kom och drick kaffe, sa tant Hilda. Hon satt i bersån utanför Svarta Villan i Tullinge. Året var 1950, en vecka efter min ankomst till det som skulle bli mitt nya hemland. Tant Hilda, utan språkkunskaper men med hjärtats insikt och förståelse för vad en rädd liten människa behöver i främmande land. Tant Hilda, hon befäste för

alltid mitt intryck av svenskarna som medkännande och fina människor.

Mycket har hänt sedan dess. Mitt första intryck förstärktes ibland och utsattes än oftare för hårda påfrestningar.

För några veckor sedan bara: gränskontroll mitt i natten. Starkt strålkastarsken på mig som sov ensam i tågupén. Utan ett ord rev de upp de nedersta bänkarna. –Vad i herrans namn söker ni, piper jag yrvaket? –Folk, människor, morrar en skånsk röst tillbaka.

Han skulle sagt Rövare, egentligen. För så kändes det. Att det är skillnad på folk och rövare.

Folk, det är sådana som fötts i detta land och därmed har en självklar hemortsrätt här, vilka skurkar de än är. Och sådana som jag som lyckats förvärva ett svenskt pass, eller har stämplarna i ordning, och alltså får sova vidare i tågupén. Alla andra tycks underförstått vara rövare, lögnare, banditer. Nej, så säger man inte, i alla fall inte officiellt. Men så behandlar man alltför ofta människor som kommer hit för att söka en fristad.

Den brist på insikt och förståelse för förföljda människor och deras beteende är häpnadsväckande och skrämmande. Det får mig att önska en före detta flykting som invandrarminister.

Egentligen vill jag gärna tro att det behövs egna erfarenheter för att den rätta förståelsen skall infinna sig. Det finns dock en syster Marianne, en pastor Sjögren och många fler. Men någonstans inom byråkratin går medmänskligheten förlorad, det tycks klart.

Hur vore det om man vädjade till min tant Hilda inom svenska folket? Det ena fartyget efter det andra döms ut som flyktingförläggning. Men det finns så många hem i Sverige med ett extrarum, en extrasäng, en extra kaffetår! Fast då får byråkraterna också tilltro oss mänsklighet, nyfikenhet och gott förstånd. Och den insikten som säger att alla människor, oberoende varifrån de kommer, är en tillgång och inte en belastning för oss och för vårt samhälle.

Kan vi inte göra våra egna hem till kyrkor?

*Erni Friholt*

VI MÄNSKOR utges av Svenska Kvinnors Vänsterförbund.

POSTADRESS: Stigbergsgliden 5,  
414 63 Göteborg  
Tel: 031-42 28 94.

ANSVARIG UTGIVARE: Aase Bang  
REDAKTION: Marie-Louise Carlberg,  
Barbro Andersson.

PRENUMERATION: 100 kr. Stödpre-  
numeration 150 kr.

Gåvoprenumeration 85 kr.

POSTGIRO: 90 24-1

VI MÄNSKOR utkommer med 6 nr/år.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Barbro Andersson, Aase Bang, Marie-  
Louise Carlberg, Erni Friholt, Zaida  
Hagman, Lena Malm och Agneta Wi-  
rén.

Redaktionen ansvarar endast för beställt  
material.

TRYCK OCH SÄTTNING: Komo-  
tryck AB, Uddevallagatan 14. Box 6013,  
400 60 Göteborg.

VI MÄNSKORS redaktion letar bilder  
till sitt bildarkiv. Kära läsare, kan ni av-  
vara gamla och nya bilder. Vi tar även  
tacksamt emot historiska "bilder" från  
kvinnorörelsen. Skicka till Stigbergsgli-  
den 5, 414 63 Göteborg.

Omslagbild: Marie Hedberg



# Att schackra med humanitet

*Det blåser kallt i Sverige vintertid. Också det medmänskliga klimatet har hårdnat denna vinter, och landet är just ifärd med att stänga flera dörrar för människor på flykt undan terror och krig.*

*Under åttiotalets allra sista dagar tog regeringen ett beslut som innebär att ungefär 60 procent av de flyktingar som tidigare kunnat åberopa humanitära skäl för att få asyl, inte längre kan räkna vårt land som en fristad.*



Bild: Erik Yngvesson

Den 14 december infördes den lag som bland annat utesluter krigsvägran som godtagbar anledning till att få stanna i Sverige. Inte ens om det gäller unga pojkar på tretton fjorton år, som riskerar att tvångskommanderas ut i kriget.

Lagen är retroaktiv, och drabbar också de flyktingar som långt innan den 14 december väntat i Sverige på asyl.

En våg av indignation har svept över landet och den mest konkreta och påtagliga handling har svenska kyrkan visat genom att på 30 platser i landet ha öppnat sina portar för utvisningshotade flyktingar.

## **Mordhotad**

Till exempel har ärkebiskop Werkström upplåtit Uppsala domkyrka för många av dem. För detta har

han erhållit stor uppskattning, men också blivit mordhotad.

Brämaregårdens kyrka på Hisingen i Göteborg har hotats att brännas ner av samma anledning.

I början av januari flyttade ungefär trettio flyktingar in i kyrkans församlingshem. Det är människor från olika delar av världen, där det för närvarande är mycket svårt att leva. De kommer från Iran, Turkiet, Libanon och från flera andra arabländer.

De hoppas på kyrkan som en fredad plats, men tryggheten är mycket tunn, det finns ingen svensk lag som kan hindra polisen att ta dem därifrån.

Strax före nyår arrangerade FP, VPK, Miljöpartiet, Stoppa rasismen-gruppen och det nybildade SOS-asyl en protestdemonstration mot regeringens nya flyktinglag.

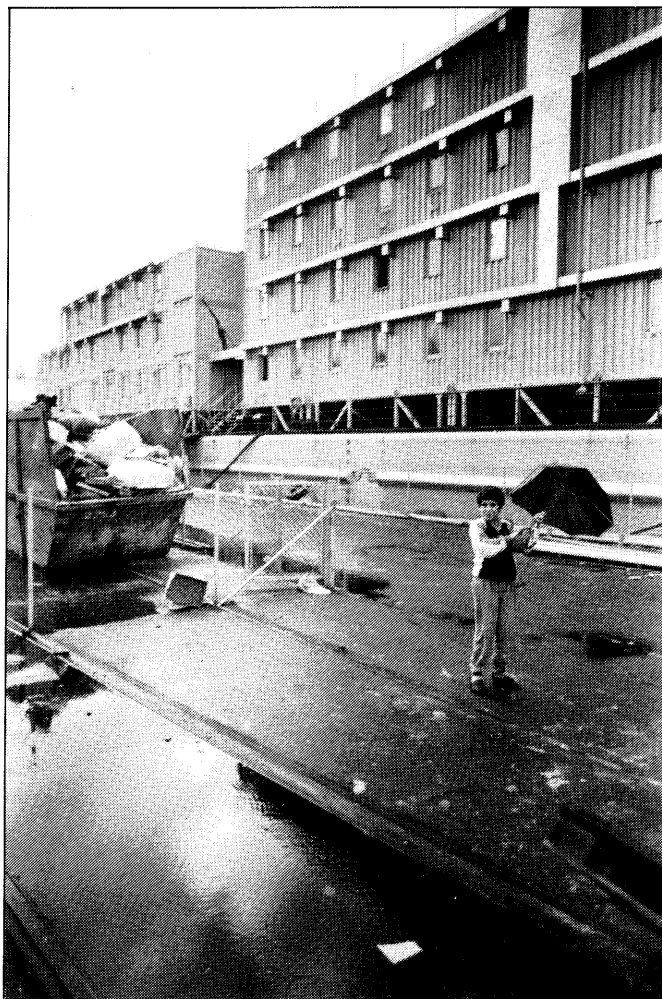


Bild: Björn Moberg

Tillsammans med kyrkans personal arrangerade aktionsgruppen SOS-asyl en solidaritetsafton i Brämaregårdens kyrka. Många kom i hällande regn och blåst. Många hade varit där dagarna innan och lämnat filtar, mat och andra gåvor.

De flesta flyktingarna som bor i församlingshemmet, kom direkt från Sannegårdshamnen, där de bott i konteinerpråmar. Pråmarna hyrs ut till invandrarverket av privatägare. Nyligen har en av de två pråmarna stängts av brandmyndigheterna.

Innan festen börjar träffar jag några flyktingar i församlingshemmets kök. En grupp män håller på att laga mat.

Jag träffar också Laya från Iran, och Astrid Namslaner från aktionsgruppen. Layla är inte utvisningshotad - hon har bott i Sverige i fem år, men förstår hur de andra känner sig och ställer solidariskt upp för att hjälpa dem.

I kyrkan fanns barn i alla åldrar, unga och gamla, kvinnor och män. De hade varit där i tio dar.

- Vi har inte valt kyrkan av religiösa skäl, säger Layla. Vi tar emot all hjälp vi kan få - från alla håll. Glädjande nog så finns det människor som förstår flyktingarnas situation. Speciellt äldre kvinnor kommer hit och lämnar gåvor.

### Totalt förtryck i Iran

Som iransk kvinna ömmar Layla speciellt för sina medsystrar i Iran. För dem har Sverige nu stängt sina portar. De kan inte längre återöppna humanitära skäl.

### *Flyktingarnas hem i Sannegårdshamnen.*

Man kunde kanske tro att situationen där är värre för männen. Även om kriget är slut, så är inte faran över. Det kan blossa upp igen och männen tvingas ut. Men situationen för de iranska kvinnorna har på senare tid blivit fullständigt vidrig. De kvinnor som inte får stöd och kraft genom politisk aktivitet eller någon annan organisation, är utlämnade åt sig själva och lever som fångar i sitt land. De har ingen talan, inga som helst mänskliga rättigheter.

- Hon är utlämnad åt faders, mannens, eller sina bröders godtycke, säger Layla.

Hon berättar att flera unga kvinnor som hon känner till, har begått självmord, och alltför tar till samma desperata handling. De bränner sig till döds, de dränker eller hänger sig. De ser ingen väg ut ur sin förnedring och orkar inte leva längre.

- För ett tag sedan hade de kunnat fly hit, säger Layla.

Astrid Namslaner menar att det bara finns en sak att göra: protestera tills beslutet är upphävt.

- Det handlar om principer. Ska vi vara humana eller ska vi inte vara det? Visserligen har flyktingmottagningen rasat samman, men det ska inte flyktingarna behöva lida för. Rätten till asyl måste finnas. Vi måste förstå att det handlar om människor i nöd. Ingen lämnar frivilligt sitt land, sina föräldrar och vänner. Vi måste lära oss förstå det.

För närvarande finns det ungefär 25 000 flyktingar på olika förläggningar i Sverige. Av dem räknar Astrid Namslaner med att bara hälften kommer att få stanna efter den nya lagens införande.

- Det är bara flyktingar som kan påvisa "rent" politiska skäl som får stanna, och de är i klar minoritet.

Men hur kan svenska regeringen dra en sådan gräns mellan politiska skäl och humanitära? På vilka premisser bedömer de människoliv?

Och hur tas de människor om hand vars liv sedan vägs på den svenska guldvägen?

### Som på medeltiden

Astrid berättar hur det ser ut på konteinerpråmarna i Sannegårdshamnen.

- Du borde gå dit, säger hon. Man skulle kunna tro att man befann sig på ett av slavskeppen för några hundra år sedan. Trångt, bullrigt, obefintlig ventilation och undermåliga hygieniska förhållanden. Och det är ingen billig hyra invandrarverket betalar. Jag skämdes när jag var där.

Jan Merle, präst i Brämaregårdens kyrka, berättar att det på sista tiden inte varit särskilt lätt att vara svensk, och inte särskilt roligt heller, tillägger han.

- Men gå ut i rummet härintill. Det ligger ett par småbarn och sover under den svenska flaggan. De har den som täcke.

Det är så det ska se ut. □

*Marie-Louise Carlberg*

# Är främlingar ett hot?

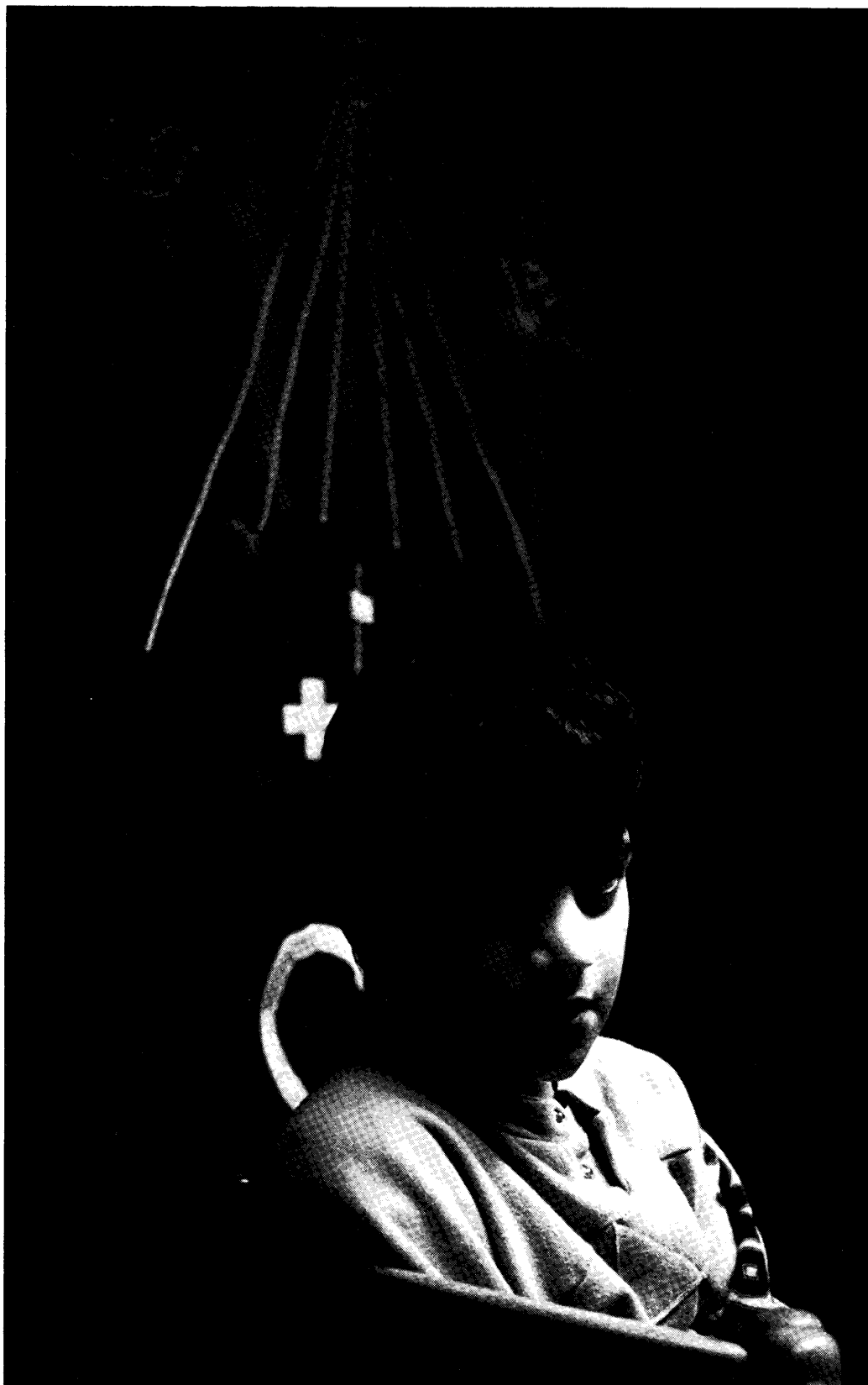


Bild: Conny Nylén

Människor som flyr från sitt land, eller som utvandrar för att skapa sig ett bättre liv, har blivit allt vanligare i vår tid. I de flesta fall är det en smärtsam process för dem det gäller. Diskrimineringsombudsmannen **Peter Nobel** beskriver orsakerna till den rädsla och rasism, som invandrare och flyktingar väcker hos oss svenskar. Inlägget gjordes för ett par år sedan, men är än mer aktuellt idag. Texten har kortats något i samråd med författaren.

Det är inte några bevisbara fakta, som jag nu lägger fram. Det är personliga tankar och funderingar, även om de bygger på cirka 20 års erfarenhet som flyktingadvokat och ett drygt halvår som ombudsman mot etnisk diskriminering.

Var går gränsen för vår tolerans med främlingarna?

Jag tycker inte riktigt om frågan, som är negativ, för den förutsätter att det finns en gräns. Det gör det nog också, måste jag förnuftigtvis medge. Men jag tror inte, att man ska föreställa sig denna gräns som en gång för alla fastlagd, fix och färdig. Jag tror att den är rörlig och påverkbar och det är jag glad åt.

Inte heller tänker jag mig den gränsen dragen tvärs över, som en gräns på en karta eller ett streck på en skala, utan mera som en mängd punkter markerande att gränsen finns inom varje människa och rörlig som sagt.

Det intressanta är de styrbara faktorer, som påverkar individernas och kollektivens gränsvärden eller toleransnivåer uppåt eller nedåt.

### **Främling, främlingsovilja, xenophobi och rasism**

*Främling* är väl den som genom sin nationalitet, etnicitet eller ras - vad det nu är - utseende, språk eller seder skiljer sig från den inhemska befolkningen. Det är inte bara utlänningar i juridisk mening utan även sådana invandrare, som blivit medborgare i landet liksom etniska minoriteter, såsom samer och zigenare.

*Främlingsovilja* i meningen någon grad av misstro eller obehag inför främlingar finns det inom de flesta av oss, men främlingskänslan ändras. För hundra år sedan riktade den sig mot dem som inte hörde till den egna byn. Sedan gällde det folk från andra landskap eller andra länder. En jugoslavisk kvinna sade till mig:

"När vi jugoslaver kom blev finnarna glada, för nu skulle svenskarna få några andra att hacka på. När så turkarna kom blev det lättare för oss jugoslaver och nu är det turkarnas tur att vara glada åt iranier som kommer".

Den motvilja som för tio år sedan i Sverige vände sig mot greker och jugoslaver är numera mest inriktad på den utomeuropeiska invandringen. Denna främlingsovilja, skämtsamt kallad "Svensson-rasism" oroar

mig, men inte mycket. Den är åtkomlig för erfarenheter och tillvänjning.

*Xenophobi* är nästa steg. Det är en neurotiskt stegrad känsla av hat eller skräck inför främmande. De grekiska orden *xenos* betyder gäst och vän och *phobi* antyder den sjukligt stegrade negativa känslan. Vi känner igen ordet från *agoraphobi*, *torgskräck* eller *claustrophobi*, *cellskräck*. Jag tycker man ska reservera ordet *xenophobi* just för fall av neurotisk främlingsovilja. Det är inte fråga om rasism eftersom det är det främmande och inte föreställningen om ras, som orsakar *xenophobens* neurotiska symptom. Vad jag kan minnas har jag stött på renodlade fall av *xenophobi* mest hos äldre, sjukliga eller ensamma människor, som ofta känner sig oskyddade och hotade från många håll.

*Rasism*, slutligen, vill jag definiera så här: Det är en ideologi, eller snarare antiideologi, som utgår från föreställningarna att det finns olika raser, att dessa raser har olika människovärde samt att de mindervärdiga människorna inte har mänskliga rättigheter i samma grad som de mest värdefulla raserna. (Rasister har det trevligt på det sättet, att de själva alltid anser sig tillhöra elitrasen).

Dessa rasskillnader berättigar sedan rasisten enligt hans uppfattning och kanske till och med förpliktar honom, att hålla de mindervärdiga rasernas människor nertryckta, på plats, under kontroll och vid behov utnyttja dem.

Härvid kan hårda metoder och grymhet komma till användning. Om de mindervärdiga rasernas människor blir för många eller finns på fel plats ska de kunna interneras, steriliseras, deporteras eller utrotas av rasisterna.

1980-talets västeuropeiska rasister vill i regel inte stämplas som sådana och undviker därför ordet ras. I stället talar man till exempel mycket om utomeuropeiska kulturer och deras farlighet för våra egna. De avslöjar sig dock lätt, till exempel i sina utfall mot utomeuropeiska adoptivbarn. Dessa spädbarn från Korea, Indien eller Peru har ju inte vid ankomsten till Sverige några främmande kulturer i bagaget.

Nej, det är generna som oroar även här. Man stöter bland dessa rasistceller på en genuin fruktan för att den egna etniska nationaliteten ska drunkna i vad man tror vara en okontrollerad flodvåg av främman-

de människor med medfött dåliga egenskaper. Föreställningen om en okontrollerad invandring har givit näring åt denna rasism.

Men det är viktigt att framhålla, att jag endast har spridda kunskaper om den moderna rasismen och att bilden ingalunda är entydig. Begränsad forskning pågår på sina håll, men av säkerhetsskäl under diskreta former.

Några av de rasistiska cellerna har rötter i 1930-talets nazism och fascism, men jag tror inte att de är betydelsefulla. Några har påpekat, att rasister ofta har en hel uppsättning av negativa, auktoritära och reaktionära värderingar, där rastänkande är en del. Man är anhängare av dödsstraff och kroppsstraff. Återfallsförbrytare, missbrukare och andra ska interneras i avlägsna landsändar, aga av barn ska återinföras, kvinnans plats är i hemmet, och så vidare.

Det finns en aspekt på rasism, som jag för min del tror vara särskilt viktig och som jag därför till sist vill framhålla. Det finns i vårt land liksom i västeuropa tusentals, kanske hundratusentals, ungdomar - och låt oss tala om de unga männen, ty flickor brukar inte sparka in ansiktet på folk - unga män alltså, som inte har utbildning, arbete, bostad eller hopp om framtiden. Inte heller har de några ideal eller några normer eller något som de kan tro på och sträva efter.

De är därför identitetslösa, de är ingenting!

I ett sådant läge är det mycket vanligt att utan grund utmåla rasismen och det rasistiska våldet, som om vore de på frammarsch. I frammarschen ligger en suggestiv lockelse på svaga själar. Det visste Adolf Hitler och hans mötesorganisatörer. Det är därför det är viktigt att till exempel i massmedia inte utmåla varje bråk med etniska inslag som en rasistisk manifestation.

Jag tror alltså inte att rasismen är i tillväxt, men den syns och hörs mer och håller till vissa delar på att organisera sig bättre. Det är illa nog. En allmän känsla av otrygghet kan ge den ytterligare grogrund.

### **Kopplingen till flyktingfrågan**

De senaste årens invandring till Norden domineras av flyktingarna och deras anhöriga. Det är denna invandring som är direkt relaterad till hur toleransgränserna påverkas. Om landets innevånare bibringas den uppfattningen, att inströmningen är av



Bild: Björn Larsson Ask

mycket stor volym, att den ej är under kontroll, att flertalet av dem som kommer inte har några flyktinskäl, då sjunker toleransen och främlingsviljan stiger.

Omvänt, om man förstår varför de nyanlända tvingats fly och har tilltro till invandringskontrollens effektivitet och konsekvens, då blir man så mycket mer beredd att acceptera de främmande och deras närvaro. Fler ögon måste också öppnas för vad de främmande givit till vårt välbefinnande, vår kultur och vardagliga livskvalitet.

Att bygga upp en sådan förståelse och tolerans kräver många och tålmodiga insatser under lång tid. Att riva ned vad som byggts upp är desto lättare. Några oförsiktiga eller medvetet främlingsfientliga ord, förstörde i en tidningsrubrik har många gånger vållat stor skada. Så till exempel blev den svenska allmänheten under 1984 och större delen av 85 ihärdigt exponerade för en trumeld av negativt verkande ord:

Flyktingströmmar, okontrollerad invandring, illegala invandrare, illegala flyktingar (vad skulle det vara?), lavinartat ökande flyktingströmmar, handfallna myndigheter, människosmugglare, profitörer, ekonomiska invandre, lycksökare, människor utan flyktingliknande skäl. Skadeverkningarna kan inte mätas, men jag ser nu regelbundet spåren i särskilt rasisternas propagande.

Av stor vikt är också den bild, som geme-  
ne man får av flyktingfrågornas hantering i praktiken. En släpplig och slarvig prövning av asylsökare liksom suddiga flyktingdefinitioner i praxis skadar naturligtvis tilltron. Utvisningsbeslut, som framstår som inhumana eller felaktiga liksom allt för nitisk verkställda utvisningar under hårda och dramatiska former, blir ju ett slags uppmuntran till främlingsfientlighet samtidigt som det utmanar den humanitära delen av befolkningen och så får man en

inflammad debatt under ökad polarisering. Tecknen på detta är tydliga. En humanitär, men konsekvent praxis, som öppet redovisar beslutsmotiveringar och riktlinjer, måste vara den bästa medicinen.

### Bostad, arbete och skola

Bostadsbrist och konkurrens på bostadsmarknaden under en tid av markerad nyinvandring sätter givetvis främlingstoleransen på hårda prov. Bostadsbristen kan inte i en hast trollas bort utan kommer sannolikt att bestå under några svåra år. Kan vi bestå provet?

Det bör även här vara viktigt att arbeta med rättvisa och konsekvens och att man tydliggör de principer, som man följer. Det kanske är lättare att förstå varför en flyktingfamilj fick gå före i bostadskön, om det klargörs att det var en småbarnsfamilj från krigsdrabbat område, där barnen led av

**//** *Det finns i vårt land liksom i västeuropa tusentals, kanske hundratusentals, ungdomar - och låt oss tala om de unga männen, ty flickor brukar inte sparka in ansiktet på folk - unga män alltså, som inte har utbildning, arbete, bostad eller hopp om framtiden. Inte heller har de några ideal eller några normer eller något som de kan tro på och sträva efter.* **//**

psykiska sviter efter bombardemang, så kallad shell-shock.

När det gäller arbetsmarknaden tror jag inte att saken är fullt lika allvarlig, trots att det talas mycket om detta. Svenskarna konkurrerar inte så hårt om de arbeten som är tillgängliga för invandrarna. Däremot finns det många tecken på att etnisk diskriminering förekommer vid anställning av akademiker, men det är av olika skäl svårt att sätta fingret på företeelsen och dess orsaker.

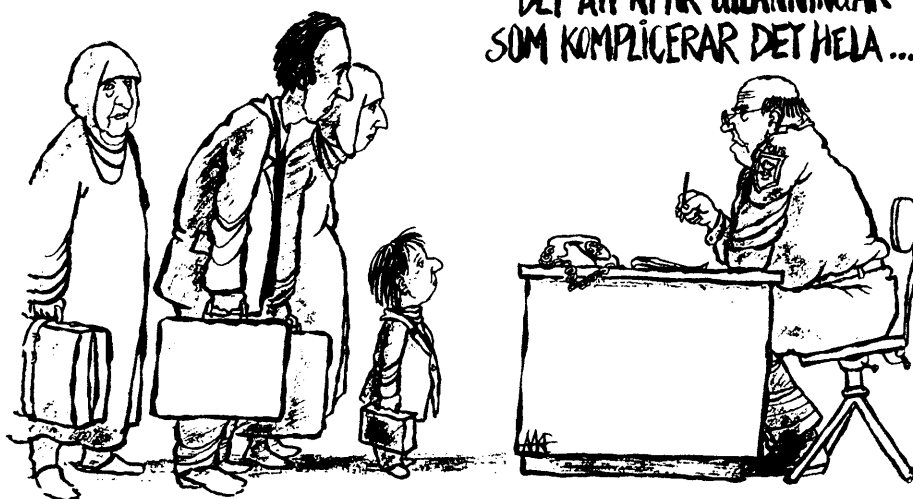
Skolklasser där de svenska barnen är i klar minoritet blir till bekymmer på två sätt. Dels tenderar de svenska föräldrarna att flytta från området för att kunna se sina barn i en svensk skola och dels hämmas de invandrade barnens anpassning till Sverige, språkligt och på andra sätt genom att man inte har en svenskspråkig skolmiljö.

Samtidigt är det inom skolans värld, som mycket av det mest hoppingivande händer. Här lär man känna varandra och visst kan det leda till konflikter, till och med mobbning, men oftare efter vad jag kan förstå till förståelse. Det är också många skolklasser i landet, som reagerar med upprörd solidaritet, när plötsligt en av klasskamraterna efter flera terminer ska utvisas. Barn föds inte med främlingshat eller rasism.

### Religion och sedvänja

Det är antagligen i samband med främmande religioner och med dess nära förbundna familjerättsliga sedvanor, som kulturkonflikterna mellan värdland och invandrare kommer till klarast uttryck.

Jag kan nämna reaktionerna på islam, som nu får anses vara en i Sverige etablerad religion med moskébyggen på flera håll, till exempel i Malmö och Trollhättan. Många vet lite om islam och förknippar den väl närmast med den barbariska straff-



Teckning av Aake Nystedt. Med tillstånd av DO

rättstillämpning i några av dess fanatiska former, som givit stoff åt sensationerna och väcker vår avsky. Man kan inte heller komma ifrån, att islams kvinnosyn är svår-förenlig med den skandinaviska.

Mycket tyder på att det är den andra generationen, invandrarernas tonåriga söner och döttrar, som slits mest (och far illa av det) mellan hemmets normer och värderingar och allt det som i det omgivande svenska ungdomssamhället är det normgivande eller det självklara. Många invandrare säger sig frukta, att deras barn ska bli som de svenska ungdomarna med deras regellöshet, tidiga sexuella debuter och bruk av alkohol och droger. Samtidigt demon-

strerar svenska domstolar och myndigheter i sin hantering av vårdnadstvister mycket tydligt, att man anser svensk uppfostran i Sverige av svenska föräldrar vara den tryggaste. Här är något som inte stämmer!

Allt detta som jag nu bara kan snudda vid är utomordentligt svåra saker där det mesta är ogjort både vad gäller att skaffa kunskap och att finna utvägar. Ett par konstateranden tycker jag mig dock kunna göra.

\* För det första bör vi inte tveka att klart och tydligt hålla fast vid våra egna grundläggande värderingar. Vi ska respektera de främmande kulturerna och bejaka deras värde inte minst som identitetsbevarare men vi ska inte ge avkall på regler och



” Samtidigt är det inom skolans värld, som mycket av det mest hoppingivande händer. Här lär man känna varandra och visst kan det leda till konflikter, till och med mobbning, men oftare efter vad jag kan förstå till förståelse. Det är också många skolklasser i landet, som reagerar med upprörd solidaritet, när plötsligt en av klasskamraterna efter flera terminer ska utvisas. Barn föds inte med främlingshat eller rasism. ”

...OCH SÅ ÅKER NI HEM TILL  
LIBANON OCH KLARAR UPP  
ALLA MISSFÖRSTÅND...



Teckning av Aake Nystedt. Med tillstånd av DO

normer, som är omistliga i vår egen grundsyn på frågor om mänsklig samvaro. Vi tolererar inte fysiskt eller psykiskt våld mot kvinnor, eller som ett medel att uppföstra barn. Vi förbjuder månggifte, barnäktenskap och kvinnlig omskärelse.

I ett större sammanhang bör vi kräva att alla som bor i landet gör sig delaktiga av ansträngningarna att motverka diskriminering på grund av kön eller etnicitet. Jag tror att mer måste göras för att klargöra det som ett villkor för livet i vårt land, också för männen i flyktningfamiljerna, när de kommer.

\* För det andra tror jag, att öppen insyn och ett vaket intresse är ägnade att i högre

grad mildra chocken när kulturer kolliderar.

### Frukten för sjukdomar

Ibland får jag brev från människor, som uttrycker en i sin påtaglighet nästan gripande fruktan för de främmande människorna. Där talas även om rädslan att bli smittad av dem. Då är det ofta fråga om verklig xenofobi, och jag skulle inte anse det värt att ta upp denna sak här, om inte det skrämmande sjukdomsfenomenet AIDS dykt upp som ett av de allvarligaste hoten mot vår främlingstolerans som vi hittills sett.

Detta mänsklighetens senaste gissel har av allt att döma kommit till Skandinavien

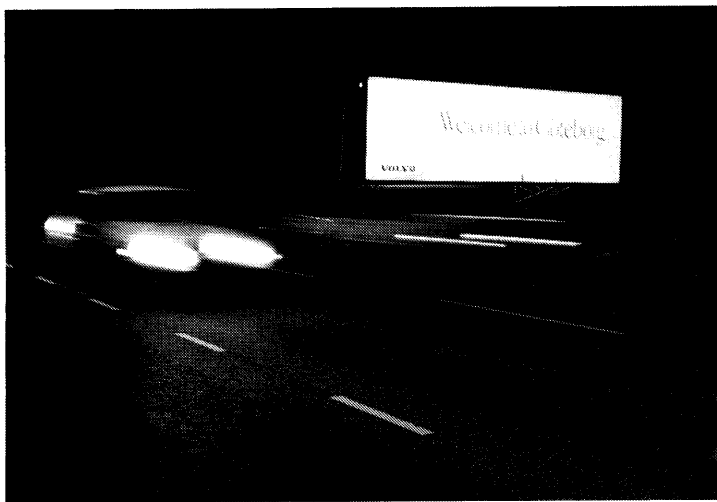
utifrån. Vi har också blivit noga informerade om att sjukdomen säges ha sin största utbredning i ett bälte av centralafrikanska länder. Samtidigt är det klar för mig, att såväl den öppna som den dolda rasismen i Sverige främst är hudfärgsrelaterad och alltså redan nu drabbar människor av afrikanskt ursprung hårdast. De aktiva rasisterna har redan tagit chansen att utnyttja tragedin till en skamlig koppling med vad de kallar för "niggerpromiskuitet", därvid skärande alla afrikanska folk och kulturer över en kam. Men även massmedias intensiva rapportering har försummat Afrikas mångfald och dess stränga seder och bruk, men framförallt det faktum att AIDS är en urbaniseringssjukdom, som sammanhänger med storstadsträskens särskilda nischer för promiskuitet utan barriärer, prostitution, drogmissbruk och frekventa behov av blodtransfusioner.

### Det fosterländska barbariet

Det finns bland främlingshatets föreställningar, den om den egna nationella kulturen, den egna etniska nationaliteten, dunkla tankar och känslor dels om dess unika egenart, värde och styrka, men samtidigt paradoxalt nog om att den vacklar under hotet om det utifrån kommande.

Sådana uppfattningar vilar på en häpnadsväckande historielöshet men också på en nationalistisk undervisning i våra skolor och medier. Under ingen tid i vår historia har vi levat utan djupa impulser och varma kulturpersonligheter utifrån, inte bara från Europa utan även från andra världsdelar. Det finns anledning att påminna de fosterländska, obildade och antiintellektuella brushuvudena, om de internationella folkvandringarnas historia och nutida innebörd. Det skulle kunna vidga den tolerans, som annars hindras av onyanserad nationalism - det vi kallar chauvinism! □

Peter Nobel



*Fågeln väljer flykten. Vi valde den icke.  
Flykten valde oss. Därför är vi här.  
Ni som ej blev valde - men ändå frihet äger,  
hjälp oss att bära den tunga flykt vi bär.*

*Bojan väljer foten. Vi valde att vandra.  
Natten var barmhärtig. Nu är vi här.  
Ni är för många, kanske den frie trygge säger.  
Kan vi bli för många som vet vad frihet är?*

*Ingen väljer nöden. Vi valde den icke.  
Den valde oss på vägen. Nu är vi här.  
Ni som ej blev valda! Ni vet vad frihet väger!  
Hjälp oss att bära den frihet som vi bär!*

*Stig Dagerman  
Ur Dagsedlar, 1955*







*Bildkollage:  
Petter Johansson*



# De kom för att återvända

*– När pappa hämtat oss i Turkiet, och då tåget närmade sig Göteborg, sa han till oss barn:*

*"I Sverige får ni inte plocka några blommor, inte heller äpplen eller plommon i någons trädgård. Ni får inte knacka på någon dörr, eller prata med någon människa. Allt detta är förbjudet i Sverige".*

Det var tjugo år sedan, och Yasemin Cetin var sju år. Hennes pappa visste hur det var, för han hade varit tre år i Sverige. Nu hämtade han sin fru och sina tre döttrar. Yasemin var äldst. Hennes mamma var 24 år och hade fött fem barn. Två var döda.

De kom för att tjäna pengar i drömlandet Sverige. Där fanns jobb, och man kunde få arbeta hur mycket som helst. Sedan skulle familjen åka hem igen, kanske öppna affär, och bygga ett nytt hus.

Den drömmen hade spridit sig i den lilla byn Kulu, som ligger i ett jordbruksområde mitt i Turkiet. Livet i byn var fattigt och slitsamt, där fortfarande de uråldriga metoderna användes.

Idag är Yasemin gift med en turkisk man och de har en dotter som är två år. Yasemin jobbar som invandrarsekreterare i Biskopsgården på Hisingen. Efter 3-årig humanistisk linje på gymnasiet, läste hon psykologi i fem år på universitetet, och var färdig med sin utbildning 1987.

## Kulu - en svenskkoloni

Yasemin berättar att 90 procent av de turkar som bor i Biskopsgården kommer från Kulu som har blivit lite av en svenskkoloni. Alla vet vem Olof Palme var, och en park och en skola är uppkallad efter honom.

"Olof Palme var en man som älskade utlänningar", säger man där. "Han var svensk – men ändå en av oss".

De första männen som lämnade byn, kom

till Sverige före - 67. De kunde komma som turister och de hade tre månader på sig att skaffa jobb. Varken uppehålls- eller arbetstillstånd behövdes då. Kvinnorna och barnen hämtades ett par år senare.

För en ensam kvinna var det omöjligt att göra en sådan resa. Hon hade inga egna pengar, inte heller var det moraliskt godtagbart att åka ensam. Hennes heder skulle vara i fara, och hon skulle vanhedra familjens namn, och ses som en fallen kvinna om hon gav sig iväg.

– Vi flyttade till Gamlestan, till en gård där det nästan bara bodde turkar. Det var som en del av Kulu flyttat dit. I vår nya tillvaro behövde vi varandra, allt omkring oss kändes skrämmande och konstig. I Kulu var det som det varit hos er förr, då man gick in och ut i varandras hem, och hjälptes åt.

### **Storfamiljen bröts upp**

Det svåraste för kvinnorna var att den gamla familjestrukturen, storfamiljen, bröts upp. De kunde inte längre arbeta hemma, tillsammans med äldre och yngre kvinnor, som de alltid hade gjort. Där hade de sin styrka och givna roll, även om det formellt var männen som bestämde.

– Första tiden jobbade både mamma och pappa heltid på Volvo, på löpande bandet. De jobbade i skift, och möttes inte ens i dörren hemma, men vi hade åtminstone helgerna tillsammans, då vi ofta gick hem till andra turkiska familjer och åt middag. Mamma hade alltid ett handarbete med sig, kvinnorna satt aldrig sysslösa. Jag gör likadant nu.

Innan Yasemins mamma gick till jobbet, gjorde hon iordning mat, som Yasemin sedan värmde. Hon passade sina småsyskon under dagen, lagade frukost till sig och systrarna och städade så att det skulle vara fint när hennes mamma kom hem och var trött.

– Hon kom alltid hem direkt, men pappa gick på kafe' med sina vänner, både före och efter sina skift.

Idag bor de flesta turkarna i Biskopsgården. Familjerna har vuxit, och behovet av större lägenheter har gjort att de flyttat dit, eftersom där finns de billigaste lägenheterna. Man umgås fortfarande med varandra, och Biskopsgården har blivit vad Gamlestan var för tjugo år sedan.

### **De flesta utslitna**

Det är inte många kvinnor som jobbar kvar på Volvo. De flesta som kom för tjugo år sedan är redan utslitna och har förtidspension, andra jobbar som städerskor. Yasemins mamma är 46 år och förtidspensionerad.

Till Yasemins arbetsplats kommer det ungefär fem besök om dagen. De flesta är kvinnor. De har svårt med språket, även om de varit här länge.

Tanken var att flytta hem igen så fort de hade tillräckligt med pengar. Därför var det inte så viktigt att lära sig svenska. Kanske att männen inte tillät dem att gå i skola. De orkade heller inte efter sitt tunga arbete. När barnen började skolan och blev tvåspråkiga, blev de kvinnornas röst utåt.

– Därför kommer de till mig när de till exempel behöver hjälp med läkarbesök, jag skaffar tolk åt dem när de ska till olika myndigheter, jag skriver brev, både på turkiska och svenska. Många behöver också prata om personliga problem.

### **Kvinnorollen bryts upp**

Den traditionella turkiska kvinnorollen håller på att brytas upp. I Sverige finns nu två grupper med kvinnor. Dels kvinnan som under tjugo år i Sverige hållit fast vid det gamla könsmönstret, och de yngre kvinnorna som flyttat hit under 80-talet och som har en annan syn på sin roll. Det har hänt en del i Turkiet, som överallt, vad gäller kvinnofrigörelse. Men skotten är inte vattentäta mellan generationerna, det hänger mer ihop med om man kommer från

landet eller stan, om man är utbildad eller outbildad.

Även om Yasemin bott i Sverige i tjugo år och är utbildad psykolog, säger hon att hon är kluven i sin kvinnoroll, eller att det finns likställda värden i båda grupperna som hon respekterar.

– Jag beundrar kvinnorna med den gamla traditionen. De är så starka. De tycker att det är självklart att de ska göra allt som läggs på dem, och de gör det också. Jag menar inte att det är bra för dem att kräva så mycket av sig själva, men jag beundrar deras styrka. Jag står med ett ben i varje läger så att säga.

Yasemin accepterar och förstår de kvinnor som säger att kvinnans roll är att ta hand om barnen. De tycker fortfarande så, även om de tvingas ut i arbetslivet här.

– Samtidigt vill jag arbeta och ha egen ekonomi, men jag vill inte förlora de kvinnliga förebilder som min mamma gett mig. Hon lärde mig att respektera äldre människor, att ha omsorg om andra, och hon uppfostrade mig att förstå skillnaden mellan kvinnligt och manligt.

– Det här kan bädda för missförstånd, men den traditionella kvinnan känner sig inte mindervärdig i sin roll, den är självklar för henne, och samtidigt hennes enda trygghet i Sverige. Hon vet sitt värde. Min mamma har varit sträng på ett mjukt och lyhört sätt, och det var hon som höll ihop allting. Även om det varit svårast för henne att bryta traditionsmönstret, så var det hon som stod för styrkan.

### **Ömsesidig respekt**

Men mina föräldrar lever i ett speciellt lyckligt förhållande. De hyser en ömsesidig respekt för varandra, som jag tror är ganska ovanlig. Pappa har aldrig sett sig mera värd än mamma. Att jag skulle utbildas mig var alltid självklart, även att jag var flicka.

När det gäller fördomar, menar Yasemin att det finns lika många hos turkarna som hos oss svenskar, när våra olikheter kommer på tal. Turkiska kvinnor tycker att svenska kvinnor är som män, och att svenska män är som kvinnor. Det är okvinnligt att låta en man diska och städa, och det är omanligt att han gör det. Och är man en anständig flicka så går man inte ut ensam på kvällarna, särskilt inte i Sverige. Den svenska moralen står inte högt i kurs hos de flesta turkar.

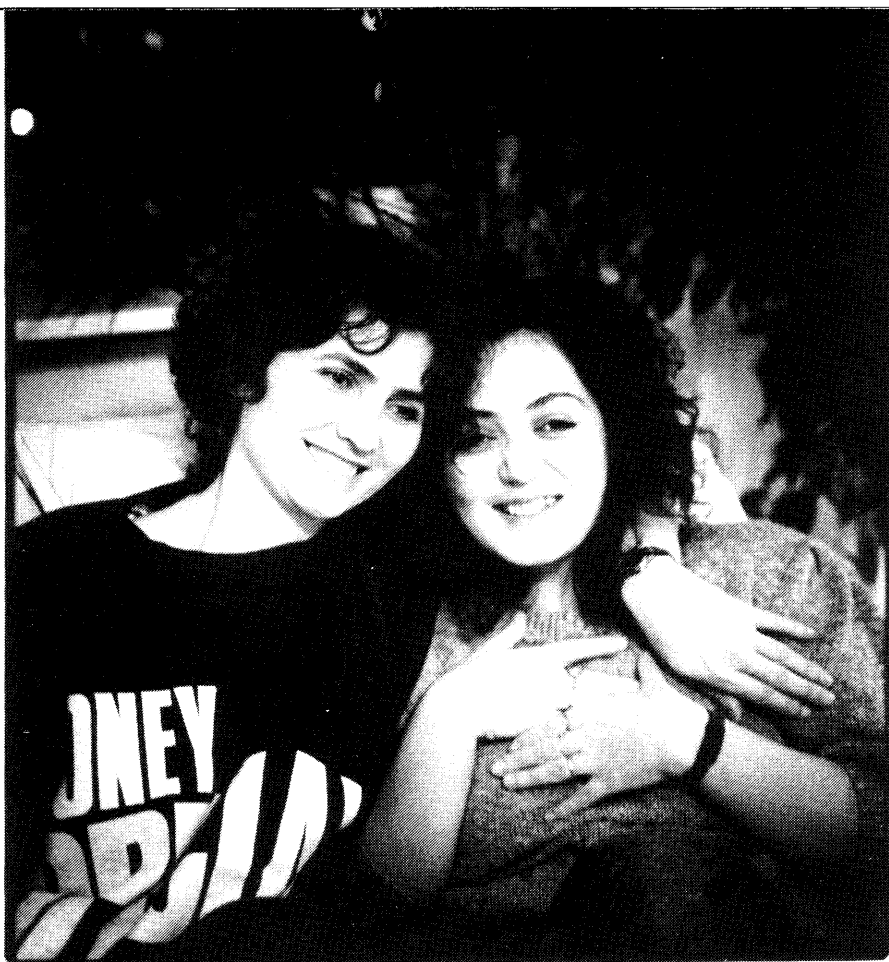
– Jag har varit snäll och lytt mamma, även om det varit svårt ibland. Om jag haft bröder, kanske jag inte behövt vara hemma så mycket. Mamma ville inte gå med på bio, och det var inte så roligt när man var tonåring att ha pappa med sig. Och jag fick inte leka med pojkarna i klassen efter skolan, även om de var mina bästa kompisar. För mamma var det omöjligt att förstå att det gick an att vara kompis med en svensk pojke. Mina systrar har haft en helt annan frihet.

### Inte vad de drömde

För många av de turkiska kvinnorna som kom under 60-talet, har tiden i Sverige inte blivit vad de drömde om, och idag känns det ganska bittert för Yasemins mamma. Hon tycker att hela hennes liv runnit bort i en ständig kamp som ingenting gett. Hon kom för att sedan återvända och leva ett bättre liv i Turkiet. Men nu vet hon att det är försent. Tiden har gått, och pengarna skulle ändå aldrig ha räckt till för att bryta upp. Hon har skuld känslor över att hon tvingades lämna barnen så mycket ensamma och låta Yasemin ta ansvaret.

– När mamma var gravid 1971, kom mormor hit. Hon bodde här tills mamma fött min lillebror, och tog honom sedan med tillbaks till Turkiet. Mamma var tvungen att fortsätta jobba. Efter två år fick vi tillbaks honom.

Att åka tillbaks nu – för de äldre kvinnorna – är inte möjligt. Deras barn och barnbarn vill stanna.



# "Nu är det roligt att leva"

*När Sahander Akinciv kom till Sverige 1969, fanns det inte många turkiska familjer i Göteborg. Bland de första landsmän hon träffade var Yasemin Cetins familj. Det blev Sahander som fick agera mamma för Yasemin och följa med som förkläde på bio.*

– Mitt första intryck av svenskarna var skrämmande, berättar Sahander. Jag hade bott i Göteborg två veckor när den stora stormen kom, den 21 september. Jag var ensam hemma, och tyckte att hela huset skakade. Grenarna på träden utanför bröts av som stickor. Jag var fruktansvärt rädd, och trodde det var jordbävning. Det är inte ovanligt i Turkiet, och jag visste ingenting om Sverige.

### Blev bortmotad

Sahander letade fram en ordbok, skrev ihop ett par meningar på svenska: "Jag är så rädd, får jag vara hos er till min man kommer hem från arbetet?", och knackade på hos närmsta granne. En äldre dam öppnade. Hon läste inte lappen, utan smällde genast igen dörren.

– Jag blev alldeles förstelnad, kunde inte ens gråta. Aldrig att man stänger dörren för en kvinna i Turkiet. Jag knackade på en annan dörr. Den kvinnan läste lappen, men motade bort mig när jag ville komma in.

Till slut fick hon komma in hos ett ungt par. Han var dansk och hon var från Österrike.

Hemma i stan Turhal bodde Sahander tillsammans med sina föräldrar, en syster och en bror. Hon var äldst och jobbade på



sockerfabriken i stan. Det var hon som försörjde familjen. Sahander hade en yngre syster som var gift, och hennes svärfar var morbror till den man Sahander senare skulle gifta sig med. Han kände Sahander och tyckte att hon skulle passa som fru till systersonen som flyttat till Sverige. Sahander fick se ett fotografi, och tyckte han var vacker, och när systersonen kom hem på semester, friade han. De förlovade sig den 8 augusti 1969 och gifte sig den 10, och i början av september var de i Sverige.

### **Jobbade på Asklunds bageri**

– Innan vi åkte hann jag med många hem-ska tankar. Hur var det i Sverige? Skulle jag bli ensam och olycklig? Det var ett stort steg jag tog, men enda sättet att komma ifrån fattigdomen tyckte jag.

Sahander jobbade på nätterna på Asklunds bageri, alldeles runt hörnet där de bodde. När hon kom hem vid två-tiden hade hennes man gått till jobbet. Hon vågade inte gå ut själv, utan satt ensam hemma.

– Han levde sitt privata liv utan mig, och jag satt hemma och skrev brev till mamma och mina vänner. Men jag skrev aldrig om hur jag kände mig, utan berättade hur fint allting var, och om allt min man och jag gjorde tillsammans. Jag ville inte oro mina föräldrar.

Till slut propsade hon på att få börja skolan och lära sig svenska. Hon ville så gärna komma utanför dörrarna, och också

våga prata med svenska människor. Hennes man fick en chock, det var ingen turkiskt kvinna i Göteborg som läste svenska.

– Du lär dig så småningom, sa han. Jag var 20 år och han var 18 år äldre, och säkert rädd för att jag skulle upptäcka den frihet som andra kvinnor hade i Sverige.

När Sahander väntade sin andra flicka, skilde de sig. Det var heller inte vanligt att en turkisk kvinna valde den utvägen.

– Mamma var här hos mig. Jag behövde hennes stöd och jag hade tänkt att hon kanske kunde rädda vårt äktenskap. Att få min man att bry sig mer om mig och vår flicka.

### **Lackerat bilar i 14 år**

Sedan dess har Sahander jobbat på Volvo. I 14 år har hon lackerat bilar, och tycker det är ett bra jobb. Hennes äldsta dotter är gift, och Sahander bor ensam tillsammans med sin andra dotter. Sahander har också en son tillsammans med en svensk man, som bor tillsammans med sin pappa.

– Jag träffade min svenska man på Volvo. Och vi gifte oss. Tragiskt nog hade vi helt fel förväntningar på varandra. Jag hade hoppats att få leva en svensk kvinnas liv tillsammans med honom, och han ville ha en traditionell turkisk kvinna. Våra kvinnotraditioner passade honom precis, men jag kunde inte längre leva på det sättet. Han satt i vardagsrummet och läste tidningen medan jag gjorde middan klar. Och ändå hade jag jobbat lika mycket som han gjort

under dagen. Så var det med allt.

När Sahander gifte sig med sin svenska man, blev hon utfrys av de flesta turkarna i stan. Det var bara Yasemins föräldrar som fortfarande ville umgås med henne. Vad de andra reagerade mest mot var att Sahander hade skilt sig från en turkisk man och sedan gift sig med en svensk.

– Även Yasemins föräldrar hade försökt tala förstånd med mig, att det inte var bra att göra vad jag gjorde, men de hade varit ärliga, och sagt direkt till mig vad de tyckte. Samtidigt försvarade de mig mot de värsta attackerna. De fördömde mig aldrig.

### **Berättar om gamla tider**

Sahander ska aldrig gifta sig mer, säger hon. Nu är det skönt att leva. Få komma och gå som man vill, ingen man som bestämmer över en.

– Jag tycker att det är först nu som familjelivet börjar fungera. Jag har tid att prata med mina barn, och berätta om gamla tider, hur det var när jag växte upp i Turkiet. Sânt gjorde jag aldrig i mina två äktenskap. Jag bara jobbade och passade upp, och var arg och ledsen. Nu är jag mycket gladare.

Svenskarna är inte heller lika skrämmande som i början. Sahander har många svenska vänner.

– De är som oss turkar i det mesta, men det finns ändå en skillnad. Jag saknar närheten och värmen som finns mellan människor i Turkiet. Vi brukar säga att i Turkiet är vi lyckligare än en svensk miljonär i Sverige. Vi glömmer att vi är fattiga, för vi har varandra. De turkiska mödrarna är också annorlunda mot sina barn än de svenska. För dem blir barnen aldrig vuxna. Det är möjligt att det är samma för de svenska mödrarna, men de visar det inte så tydligt. Våra mödrar pussas och kramas, skäller på oss och förmanar oss i allt. Och vi låter dem hållas, och respekterar dem. Och vem har sett en svensk mor sitta med en fyrtioårig son i knät, skrattar Sahander.

**Text: Marie-Louise Carlberg**

**Bild: Marie Hedberg**



# INVANDRARKVINNOR SOM KULTURBYGGARE

**”I omsorgen om andra, är det kvinnorna som av tradition upprätthåller släkt- och vänkontakter”**

– Om man bara talar om problem är risken stor att man inte ser styrkan och uppfinningsrikedomen hos invandrarkvinnorna, säger Aleksandra Ålund, forskare i sociologi och själv invandrad från Jugoslavien.

– I mina studier ser jag hur kvinnorna med sina traditionellt starka kontakter kvinnor emellan, blivit en slags kulturbyggare i brytningen mellan det gamla, invandrarnas lokalsamhälle och det svenska storsamhället.



*Bild: Georg Kristiansen*

– Invandrarkvinnorna fastnar i den här bilden av sej själva som passiva, underordnade, och hjälplösa offer för förtryck, om man inte också tar fram allt det positiva.

Den kvinnliga styrkan finns inte minst i de vardagliga situationerna, menar Aleksandra Ålund. I omsorgen om andra, där det är kvinnorna som av tradition upprätthåller släkt- och vänkontakter.

Stämmer det då inte att de flesta invandrarkvinnorna befinner sig i en synnerligen underordnad position i det svenska samhället? Att de finns i lågavlönade, okvalificerade jobb? Och att de också kommer från varierande grad av patriarkaliska familjetraditioner?

– Jag har aldrig sagt att det inte finns problem, säger Aleksandra Ålund med hetta. Det är sant att invandrarkvinnornas situation på arbetsmarknaden är bedrövlig, att sjukomsbildningen är allvarlig. Det är fakta. Men det blir hela tiden en sån ensidig bild, om man inte också ser deras styrka. Säger jag hela tiden till dej att du är diskriminerad, du är sjuk, du är förtryckt, då blir du knäppast hjälpt.

### Lilla Juga

Hon kontrollerar på sin lilla bärbara dator om titlarna stämmer i hennes just avslutade bok. Den handlar om Lilla Juga (en svensk motsvarighet till de amerikanska Little Italys, hemlandsminiatyrerna) där hon ser en slags ny jugo-svensk kultur växa fram.

Det ålundiska arbetsrummet i sociologibaracken vid Umeå universitet är sprängfyllt av böcker, av rapporter på tvåren och på längden, hyllorna räcker inte till. Aleksandra Ålund har forskat om de jugoslaviska invandrarna i ett tiotal år nu. I Lilla Juga skriver hon om hur invandrarkvinnorna finner nya lösningar för att möta de kriser i vardagslivet som inte minst invandrarskapet för med sej. Det handlar om utslagning från arbetet, om kulturkrockar, om familjekriser, med mera.

– Problemet är ofta gemensamma för kvinnor och män, säger Aleksandra Ålund. Underläget, på arbetsmarknaden och annars, utanförskap. Men kvinnorna har med sina traditionella kontakter kvinnor emellan blivit en slags kulturbyggare i brytningen mellan Lilla Jugas mikrokosmos och integrationen av det lokala jugoslaviska samhället i det svenska storsamhället.

### Jämställda i underläge

De jugoslaver som hörsammade de svenska företagens värvningsrop i slutet på 60-talet kom från många olika delar av Jugoslavien, från städer och från landsbygd. De kom vid skilda tidpunkter, i första vågen kom männen av olika åldrar och olika etnisk tillhörighet. Något senare kom deras fruar.

– Det var alltså ingen enhetlig grupp, säger Aleksandra Ålund. Det var mänskors splittrade av sin tidigare historia av skilda kulturer och erfarenheter, klassförankring och så vidare. Men när de kom hit så upphävdes olikheterna, åtminstone för en tid. Den blandade skaran slussades samman i likadana och lika enkla bostäder. De bodde nära varann, något avskilt från stockholmsförortens centrum, i närheten av den fabrik där de också fick likartade arbetsvillkor.

Inte minst i kraft av sitt gemensamma språk blev de plötsligt "lika" i förhållande till storsamhället. Svårigheterna som mötte de nyanlända svetsade också samman Lilla Jugas invånare bakom en kulturell skyddsmur.

När de kommit in i det nya landet litet mer, började utflyttningen från det första gemensamma bostadsområdet. Det jugoslaviska grannskapet tunnades ut och den ursprungliga splittringen märktes åter. Nya problem uppstod, det man sen kom att kalla för "försvenskningen" förde med sej både oro och övergivenhet.

– Det som inträffar är en slags kulturell kris, en övergångens rotlöshet, säger Aleksandra Ålund. Det gamla sociala och kulturella skyddsnätet försvinner, eller luckras upp, och det som kommer är en reaktion mot "försvenskningen". Den är kanske mera en kritik av ett modernt stadssamhälles individualiserade livsstil än mot det "svenska". Det är en kritik mot en opersonlig effektivitet, där människor har blivit självtillräckliga arbetsmaskiner, som i takt med en krympande spontanitet reglerar sina sociala kontakter med hjälp av tid och almanacka i stället för med livsglädje.

Den påträngande nya kulturen uppfattas som ett hot mot familjen, man är rädd för dess sönderfall. Man fruktar att barnen ska bli "svenskar" och inte ta ansvar för sina föräldrar, som blir ensamma på sin ålder-

dom. I hela processen finns också den sönderfallande drömmen om återvändandet.

### Civilisationskritik

Mot ensamhetens Sverige ställer man minnen från hemlandets traditionellt kollektivt orienterade värden, värden som även där kanske håller på att luckras upp.

– Behovet av att framhäva de egna traditionerna växer ju i underläget, säger Aleksandra Ålund.

Men kvinnorna i Lilla Juga har inte stannat vid denna, konservativa reaktion.

– De har också lyckats överskrida den egna traditionen och införliva den med det svenska genom att ta aktiv del i det svenska samhället.

Aleksandra Ålund menar att här finns en medvetenhet om att det inte bara handlar om jugoslaviskt kontra svenskt, utan att svenskarna också har kritik mot samma företeelser i det moderna industrisamhället.

– Egentligen handlar det om en slags civilisationskritik, säger hon.

Kvinnorna i Lilla Juga slår å ena sidan vakt om väsentliga delar av den egna traditionen, samtidigt som de ifrågasätter både gamla och nya former av bojar.

– Jugoslaviska kvinnor har en historisk tradition av rebelliska anmodrar och här bildarkön och etnicitet ett veritabelt sprängstoff, menar Aleksandra Ålund, och hävdar att det här är något helt annat än bilden av invandrarkvinnor som passiva och kulturellt efterblivna.

### Styr i det fördolda

Det rebelliska arvet hämtar kvinnorna från äldre tiders jugoslaviska storfamilj, zadrugan. Ytligt sett härskade männen, och kvinnorna upprätthöll formellt den patriarkaliska ordningen, annars hårdnade förtrycket. Men i det fördolda är de rebeller. Där männen ger intryck av att ensamma bestämma, har kvinnorna verkat i kulisserna. Basen var storfamiljen, där husmodern hade en betydande position och viss ekonomisk självständighet, en position som stärktes av kvinnornas inbördes bistånd.

I zadrugans tradition fanns inte bara det formella underordnandet skylande en mer rebellisk verklighet, utan också värderingen att familjen går före individen, kollektivet före den enskilde.



De här gamla formerna och värdena drar man sej till minnes i förskingringen, zadrugans regler om ömsesidig hjälp och gemenskap, där barn, gamla och sjuka skyddas, där man fördelar tillgångar efter behov och där en viss demokrati råder. Alla gifta män deltog i beslutsprocessen som jämlika, men det fanns även kvinnliga medlemmar och kvinnor som överhuvudén i zadrugan.

### **Förtryck eller stöd?**

– Många av invandrarkvinnorna från Syd-europa och från tredje världen har ju traditionen med utvidgade familjer, säger Aleksandra Ålund. Familjerna har kanske splittrats genom utvandringen, men känslan för storfamiljen finns kvar och kan här utsträckas till grannarna i stället.

Zadrugans normer om ömsesidig hjälp har de jugoslaviska kvinnorna nu tagit upp i exilen.

– Så fort kriser inträffar ställer man nu upp för varann. Nu efter tjugo år i Sverige har de börjat reflektera. De har sett hur många har arbetat sönder sej, de ser problem med barnen och deras utveckling, till exempel deras möjligheter på arbetsmarknaden. Alla mår inte så bra utan man behöver nu varann mer. Folk är allmänt sett mer intresserade av livskvalitet och ser att det är människorna som är viktiga, säger Aleksandra Ålund.

Det här gamla familjemönstret med den patriarkala överordningen kan missuppfattas av svenska forskare, som är allför inställda på det egna kulturmönstret, menar Aleksandra Ålund.

– En svensk sociolog uppfattar ju lätt kulturarvet ensidigt. Valet av äktenskapspartner kan ses som något som de unga inte fick vara med om. Det var formellt de äldre som beslutade. Men i själva verket kunde det gå till som i fallet då den unge förälskade mannen vände sig till en ung kvinnlig släkting och antydde vem hans käreste var. Den unga kvinnan lovade berätta för farmor, som sen genom farfar ordnade saken "som det passade sej".

Den svenske forskaren kan idag fråga hur man väljer, och så vidare, och får svaret hur det bör vara och ser sen inte hur det i själva verket går till.

Individen är idag (liksom sannolikt också förr) knappast underställd kollektivets beslut men som "arvet" från det förgångna söker han kollektivets stöd och deltagande i sitt val.

– Både unga män och kvinnor kunde också förr driva igenom sin vilja även om den gick emot familjens beslut, som forskningserfarenheterna visar, säger Aleksandra Ålund.

### **Befrielse?**

– Den här kulturblandheten gäller även forskare som ser invandrarkvinnornas förvärvsarbete som en befrielse från det patriarkaliskt styrda familjelivet, säger Aleksandra Ålund.

– Man kan inte ensidigt uppfatta invandrarkvinnornas deltagande i lönearbetet som ett uttryck för frigörelse. Man kan inte bortse från kvinnornas motiv till förvärvsarbete och inte heller från arbetets villkor. Frigörelse uppnås knappast genom ett förvärvsarbete med låg lön, där man sliter ut både kropp och själ!

– Av en del forskare kan man få uppfattningen att till exempel jugoslaviska kvinnor älskar lönearbete oavsett vad de jobbar med, säger hon. Lönearbetet i sig framställs som något som ger stolthet, självmedvetenhet och styrka, en identitet vid sidan av deras tunga ansvar i hem och familj. Lönearbetet beskrivs som kvinnornas "egen tid", som något som befriar dem från en form av patriarkalisk kontroll.

### **Tväng inte befrielse**

Det här stämmer inte med hennes erfarenhet från intervjuer. Aleksandra Ålund gjort med förvärvsarbetande jugoslaviska kvinnor.

– Det är riktigt att kvinnorna bär en tung börda i hemmets arbetsfördelning, men männen deltar också i betydande utsträckning i hushållsarbetet. Hemmet är långt ifrån något fängelse, det är snarare en samlingsplats för vänner och släktingar, det är ju där det kvinnliga nätverket strålar samman, hävdar hon.

Aleksandra Ålund kan inte se dessa kvinnor som förtryckta och uppgivna, helt underställda en patriarkalisk kontroll, jublande när de äntligen får gå till jobbet.

– När man ser vilka villkor de flesta invandrarkvinnor arbetar under idag, de kan välja mellan ett fåtal jobb med låga löner, så förefaller det rimligt att de snarare ser lönearbetet som ett tvång, ett nödvändigt ont, än som en befrielse. De har helt enkelt inte råd att inte arbeta.

– En annan sak är att många invandrarkvinnor skäms för att tala om att de inte trivs på jobbet, speciellt inför svenskar. "Då tror de bara att vi inte vill arbeta utan bara sjukskriva oss eller leva på det sociala", som en kvinna uttryckte det.

### **Gemensamt underläge**

Arbetet är också nödvändigt av andra skäl, vi lever i en arbetande kultur, det är framför allt via arbete man räknas som fullvärdig medlem i samhället. Har man inget jobb betraktas man som utslagen och misslyckad.

I situationen av invandrare med deras underläge på den svenska arbetsmarknaden blir invandrarkvinnorna och deras män ironiskt nog mera jämlika.



Bild: Georg Kristiansen



Bild: Lars Johansson

– De blir ju kamrater i ett gemensamt underläge, säger Aleksandra Ålund. I stället för att tala om kvinnor, som vill fly från familjefängelset till arbetslivet, kan man tala om motsatsen, där kvinnorna vill fly till den privata sfären, där de kan få hjälp av man, släkt och vänner.

### Diskriminering värst

Det förra resonemanget passar emellertid arbetsgivarna mycket bra menar hon.

– Med kvinnor som inget hellre vill än förvärsarbeta, oavsett lönens storlek eller arbetets villkor, så behöver man ju inte göra något för att förbättra arbetsvillkoren.

– Den absolut springande punkten för invandrarkvinnorna i Sverige är diskrimineringen på arbetsmarknaden, säger Aleksandra Ålund.

– Kränkningen – den kommer man inte ifrån. Det andra är mer allmänt och mänskligt. Bara det att man kommer från ett land, där man är en normal människa, till ett land, där man betraktas som en "svartskalle". Tänk dig, att oavsett vad du gör, oavsett vad du kan, vem du är, så blir du ändå aldrig riktigt likvärdig. Den kränkningen räcker långt, och kvinnorna är kanske mer arga och kapabla att uttrycka sitt missnöje hemma, så det blir en källa till revolt som överförs på barnen.

Kommer då inte situationen att bli en annan för deras döttrar?

– Jo jag tror det. Jag tror att invandrartjejerna nu har mer skinn på näsan. Men jag är

orolig för vad som händer, när de kommer ut på arbetsmarknaden.

### Döttrarna

Flera undersökningar visar att invandrarungdomar, inte minst flickorna, är mycket ambitiösa och går vidare till högre utbildning, i vissa grupper i högre utsträckning än svenska ungdomar.

– Det skulle ju kunna vara en utgångspunkt för förändring. Men frågan är vad som händer när de söker jobb. Hela den feministiska forskningen pekar på att det är där utslagningen kommer för flickorna. Vad händer dessa vakna och ambitiösa ungdomar, om de trampas ner i skoskaften för att de heter Maria Ivanovic i stället för Marita Svensson?

Risken är att det leder till vad sociologerna kallar för reaktiv etnicitet, att de vänder sig till föräldrarnas ursprungskultur och förhållanden i protest.

Vad innebär då livet i Sverige för invandrarkvinnorna? Ett liv i ökat förtryck genom invandrararnas diskriminering på arbetsmarknaden? Eller finns här någon öppning mot större självständighet som kvinnor?

– För att förstå vad Sverige betyder måste man ju se Sverige i världen, säger Aleksandra Ålund. När vi är här så kritiserar vi naturligtvis de förhållanden som råder här och nu. I den bemärkelsen måste vi påtala diskrimineringen och de outnyttjade tillgångar som invandrarna och inte minst kvinnorna är. Men från invandrarkvinnor-

nas egen synpunkt så kommer de till en kultur som är förhållandevis kvinnovänlig jämfört med resten av världen, trots den könssegregerade arbetsmarknaden. Här är till exempel unikt med kvinnans möjligheter till ledighet i samband med barnafödande, pappaledighet och sånt. En del forskare säger att man kan se en klar demokratisering och uppmjukning av förhållanden mellan könen. Man ser i jämförelse med andra länder också att villkoren på arbetsmarknaden kan vara värre, som i till exempel Frankrike och Tyskland. Så i det internationella perspektivet är Sverige ett land som öppnar möjligheter.

Trots allt.

### Pyramid

Från svensk horisont är situationen utan minsta diskussion svår för invandrarkvinnorna. Den svenska arbetsmarknaden är en pyramid, säger Aleksandra Ålund.

– Överst har vi de svenska männen och allra längst ner de muslimska flickorna. Det här är en kulturell arbetsdelning som förstärks av kön och ålder.

En forskare har illustrerat med att en svensk ung man som ger sig ut för att söka jobb, väljer mellan 300 olika yrken, en svensk kvinna mellan 30 och invandrarkvinnor mellan 15.

Och det är inte mellan de femton på toppen av pyramiden. □

Lillemor Sahlberg

# Rädda Barnen kritisk till mottagandet av ensamma flyktingbarn

– På Carlslund lärde jag inte känna någon vuxen närmare. Det var som ett fängelse. Denna förödande kritik kommer från Assaw, nu 15 år. Han flydde till Sverige tillsammans med sin två år äldre bror 1987, från Eritrea.

Efter bara tre veckor på flyktingslussen Carlslund utanför Stockholm skickades Assaw och hans bror till invandrarverkets lägenhetsboende i södra Sverige.

– Med lite fantasi kan var och en tänka sig in i hur det måste kännas att vara helt ensam i ett land, där man inte kan språket och där ens framtid ligger i främmande människors händer, kommenterar Rädda Barnens flyktinghandläggare Michaela Robertsson.

I genomsnitt kommer 2–3 ensamma flyktingbarn i veckan till Sverige.

I Rädda Barnens senaste rapport, Ensamma flyktingbarn och ungdomar i Sverige 1989, svarar barn och anställda som arbetar med barn och myndighetspersoner på frågan om hur Sverige tar emot dessa barn och vad som händer dem som får stanna kvar. Rapporten är utarbetad av fil kand Sinnika Ortmark Almgren och jur kand Ingemar Strandberg. Av det stora antal intervjuer som gjordes hösten 1989, har ett urval samlats i rapporten.

Rädda Barnens allvarligaste kritik riktas mot det faktum att barnen tvingas flytta flera gånger innan de får besked om sitt uppehållstillstånd.

Barnen borde få stanna på Carlsunds utredningssluss till dess att deras ärende avgjorts. Deras behov av stadigvarande vuxenkontakter skall tillfredsställas där och inte skjutas på till en oviss framtid, heter det.

Rädda Barnen anser vidare att den barn-

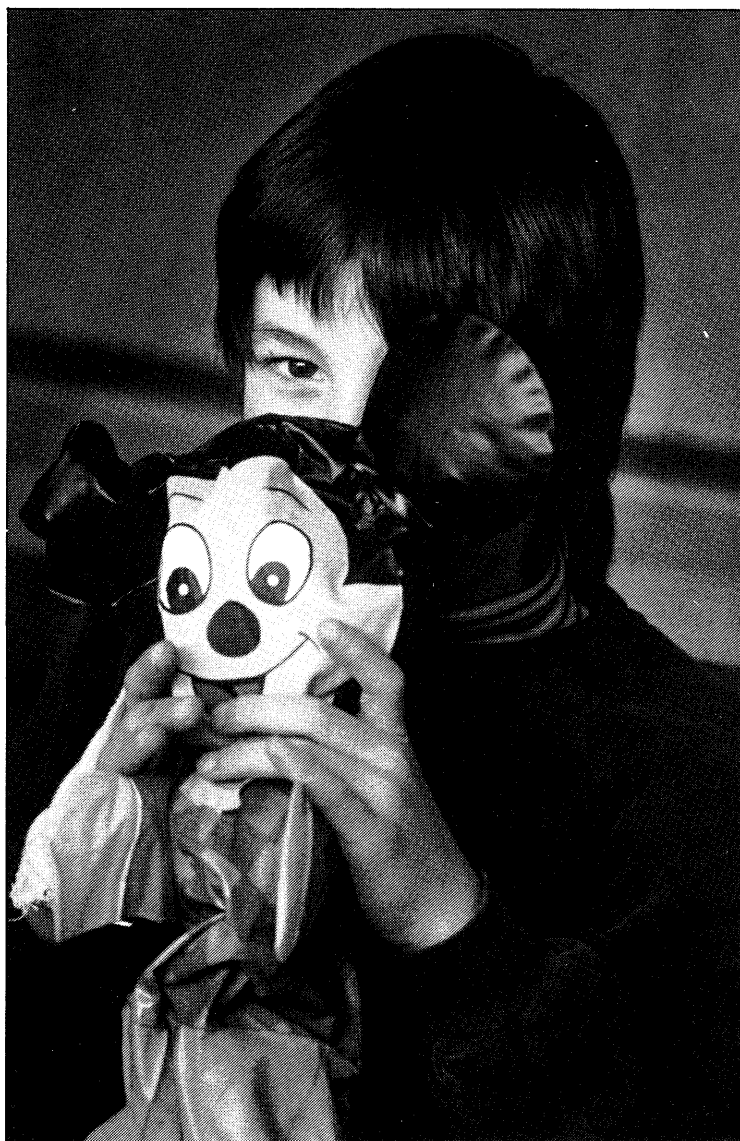


Bild: Conny Nylén

expertis och kulturkompetens som finns i vårt land inte utnyttjas i tillräcklig omfattning, vare sig när barnen tas emot eller när myndigheterna samlar in beslutsunderlag eller fattar beslut om barnen.

Personalen vid förlägningsgrupphemmen har en dubbelroll, konstateras i rapporten. De skall fungera både som tjänstemän vid Statens invandrarverk och som "fosterföräldrar", vilket gör det svårt att göra hemmen till just "hem".

Grunden till bristerna i mottagandet av de ensamma flyktingbarnen ligger framförallt i att det saknas tydliga mål och riktlinjer, hävdar Rädda Barnen.

Men rapporten pekar inte bara ut fel och brister, säger Michaela Robertsson. Den tar också upp hur myndigheterna kan stödja dem som arbetar med flyktingbarn. Och i den finns avsnitt med litteraturtips och pedagogiska modeller.

För ytterliga upplysningar, kontakta Michaela Robertsson, tel 08-665 01 00.

## *Ett ensamt flyktingbarns väg under det första året i Sverige*

Eventuellt resällskap till Sverige  
Passpolis/tolk vid gränsen, förhör  
Personal från utredningsslussen Carlslund,  
hämtar från Arlanda

Receptionspersonal på utredningsslussen  
Carlslund, fotograf och tolk

En anställd på grupphemmet hämtar.  
Personal på grupphemmet, kamrater, tolkar,  
utredare, personal i matsal, med mera  
Hälsövärdspersonal och tolk.

God man  
Flyktingsskola på slussen, skolpersonal  
Polisutredare, tolk, eventuellt offentligt  
biträde

Ett förlägningsgrupphem i väntan på  
beslut om uppehållstillstånd, personal,  
tolkar, kamrater, nytt närsamhälle

Ny skola och nya lärare.

Nytt boende, kommunalt grupphem eller  
folkhögskola eller familjehem

Nya kamrater, personal och skola. Tolkar,  
nytt närsamhälle

God man. Socialtjänst. Terapeut

# *Polska bilder*



*Den polske författaren Tomasz Jastrun  
kommenterar Jerzy Modraks foton*



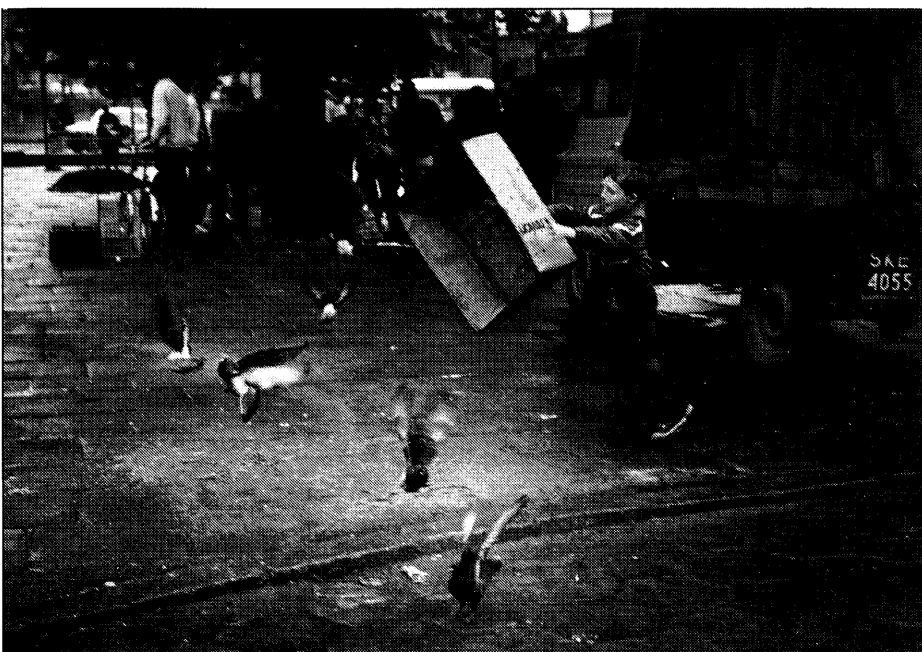
**A**tt köa är en viktig del av Polens lilla apokalyps. Köerna täcker hela landet som en prunkande aggressiv slingerväxt. För många medborgare i köernas värld, särskilt för kvinnor i pensionsåldern, har köandet blivit ett sätt att leva, ibland också att dö.

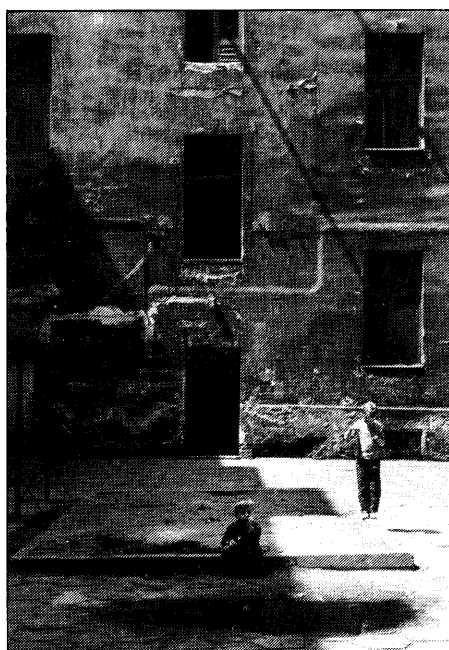
Vi skiljer allmänt på synliga och osynliga köer. De osynliga gäller avlägsna mål som en lägenhet - 30 år. De synliga formerar sig i gryningen, utanför affärer såväl som institutioner. Mitt emellan de synliga och de osynliga finner vi en särskild kötyp, som gäller varor som man köar för upp till en månad, exempelvis kylskåp, TV-apparater eller visum till västliga länder.

Denna kötyp har gett upphov till en institution - kökommitten. En gång om dagen eller ibland oftare uppsöker man kökommitten som prickar av ens närvaro.

Kön har i Polen framfört egna seder, samtalets och trätans speciella tonlägen. Därför förvånar det inte att allt fler av våra författare förlägger intrigen i sina böcker i just en kö. Varje kö har sin typiska förtäring, en kötkö liknar inte den efter bröd eller administrativa tjänster. Varje kö har också, när dess huvud börjar nalkas det hett åtrådda men alltid osäkra målet, sin egen spänning. Därför är det så lätt att skilja en polsk kö från de slappa och uttryckslösa - och sällsynta - köerna i väst.

Inför detta fotografi ser genast varje polack att han har att göra med en ovanlig kö. Den saknar nämligen tätheten, armbågarna befinner sig i viloläge och i stället för spänning uttrycker ansiktena förändligad förväntan. Det är ju den ovanligaste bland polska köer - väntan på nattvarden. Kvinnorna som redan förlorat hoppat om ett bättre liv på jorden väntar på ett bättre liv någon annanstans.





Polen är det enda sovjetiska land där kollektiviseringens förödande ångvält hejdades redan på 50-talet. Polens bönder visade sig vara så till den grad tjurskalliga i sin individualism att även de mest dogmatiska bland stalinismens ideologer insåg att de hade att välja mellan reträtt eller svält. Alltså valde man att vänta ut bonden. Under tiden kollektiviserade man det som gick och lät resten framleva i sitt individuella vara.

Men man såg till att det inte kastade någon skugga över det kollektiva arbetets ide. Således begränsade man böndernas arealer, införde tvångsleveranser som fick dem att minnas gamla tiders tionden och vägrade att förse dem med redskap och maskiner.

I dag, när den ekonomiska katastrofen förvandlat dessa ideer till stoft och när så mycket håller på att ändras, är polska bönder de som förändras minst. Utan egen förskyllan har de ena foten kvar i 1800-talet

och en fot fastvuxen vid höften, minnet av seklers oförrätter.

Av adeln, som plågat dem en gång, har de lärt stolthet och individualism, som de lagt till sin urgamla förslagenhet och sitt arbetsamma slarv.

Polens bönder 1989, rikare än någonsin, men utan redskap och gödsel, fasar för inflationen, som påminner dem om vampyren i de gamla sagorna, och känner sig i dag lika förföljda som alltid genom seklen. De säger att ingen bryr sig om dem, alla försöker utnyttja dem, till och med den opposition som nu belägrat makten. De har bestämt sig för att ta staden med svält. Lämnar inte ifrån sig kreatur till slakt, gömmer skörden. Med ansikten som täljda i trä, de av arbete tunga händerna vilande i knäna, med ett gåtfullt småleende sitter de och väntar. □

**Översättning: Maciej Zaremba**



# Internationella kvinnor



Alexandra Kollontay Bild: Kvinnohistoriska samlingarna, Universitetsbiblioteket, Göteborg

Internationella kvinnodagens historia är ett bra exempel på vad som brukar hända med kvinnors politiska och ideologiska insatser i allmänhet: de blir bristfälligt dokumenterade, de glöms bort, och om de återupplivas är det fritt fram för missförstånd och förvrängningar. I bästa fall lever en grundide vidare i nya former.

När den nya kvinnorörelsen på 1970-talet började fira 8 mars skedde det i ett slags häpenförtjusning över att hitta en politisk radikal tradition att anknyta till.



Det började 1969 i USA, vid universitetet i Berkeley, och spred sig under de följande åren till Europa. I Stockholm demonstrerade ett tiotal Grupp 8-tjejer 8 mars 1971 "i snöglopp och gråmörker utanför tunnelbanan vid Sergels torg med handmålade plakater om fri abort, smärtlindring vid förlossning och daghemsplats för alla barn" (Louise Wallden, Dagens Nyheter 9 mars 1986). 1972 hölls ett stort inomhusmöte i Stockholm, arrangerat av Grupp 8 i samarbete med Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Ett utförligt referat av detta historiska möte finns i *Vi Män* nr 2, 1972.

I Sverige var det nämligen SKV som representerade den gamla "röda" traditio-

# nodagen genom 80 år



Bild: Monica Englund

nen bakom 8 mars och som med glädje förmedlade den, när det nu helt oväntat fanns några som intresserade sig för den. I *Vi Män* publicerades bland annat material om dagens "portalfigurer", Clara Zetkin och Alexandra Kollontay.

## Revolutionär mytbildning

En del av detta material var färgat av revolutionär mytbildning och dessutom dök det från olika håll upp varierande förhistorier, bland annat om en upprinnelse i strejker i USA, som skulle ha försiggått 1857, 1909 och så vidare. Förvirringen fick mig att leta fram lite vardagliga fakta om dagens historia i tyska *Gleichheit* (som Clara Zetkin

redigerade från och med 1892) och i svenska *Morgonbris*.

Jag hade också intressanta diskussioner med en fransk-kanadensiska, Rénee Côté, som senare har forskat i traditionen på den amerikanska sidan och publicerat sina resultat i bokform. (*La Journée internationale des femmes*, 1984).

På bokaféet *Kvinnfolk* ordnade vi 1978 en skärmställning om kvinnodagens historia, formgiven av Iréne Lundholm som bland annat gjorde en serie "löpsedlar" om dagens viktigaste milstolpar.

Samtidigt gjorde jag en stencil med basfakta. En utökad broschyr gjordes 1979.



Clara Zetkin och Rosa Luxemburg 1910

# Internationella kvinnodagen genom 80 år

Jag ska här kort sammanfatta våra resultat; för övrigt hänvisar jag till en större artikel om samarbetet mellan SKV och Grupp 8 på 1970-talet, som jag publicerade i *Vi Män* nr 1, 1981 (ett nummer vilket som helhet ger den mest omfattande översikt av 1970-talets kvinnorörelse som jag vet om).

## Arbetarrörelsen splittrades

Internationella kvinnodagen var 1911-1916 en brännpunkt för de socialistiska kvinnornas aktiviteter på olika håll i Europa, men traditionen bröts efter att bolsjevikerna tagit makten i Ryssland 1917 och detta ledde till att arbetarrörelsen i västländerna splittrats. Clara Zetkin, som varit ledande när kvinnodagen utformats, tog den med sig in i det kommunistiska lägret och på socialdemokratiskt håll visste man inte riktigt vad man skulle företa sig med den.

Det var på den andra internationella kvinnokonferensen, 26-27 augusti 1910 i Köpenhamn, som det första beslutet om en årlig kvinnodag hade fattats. Det främsta målet var att stödja arbetarkvinnornas rösträttskrav. Zetkin var emot allt samarbete med tidens liberala kvinnosaksorganisationer och ansåg att vänsterns kvinnor borde driva även rösträttskampen på egen hand. 12 svenska kvinnor var med bland de 130 deltagarna i Köpenhamnskonferensen (en av många sidokonferenser till II Internationals åttonde kongress) och i *Morgonbris* nr 9, 1910, publicerades de resolutioner som antogs. I den som gällde kvinnodagen hette det:

"Vid de årliga majdemonstrationerna - oberoende av vilka former dessa ha - måste fordran på full politisk likställighet för kvinnorna hävdas. I samförstånd med proletariats klassmedvetna politiska och fackliga organisationer föranstaltar de socialistiska kvinnorna i varje land: en kvinnodag, som i första hand tjänar till agitation för kvinnorösträtten. Denna fordran må belysas ur socialistiska synpunkter och i sitt sammanhang med hela kvinnofrågan. Kvinnodagen må givas internationell karaktär och förberedas väl."

## En kvinnodag med rösträttskrav

När idén om en kvinnodag fördes fram på konferensen förekom inga hänvisningar till den ena eller andra strejken, men däremot till det faktum att de amerikanska

vänsterkvinnorna 1909 börjat fira en kvinnodag med rösträttskrav; som Côté påvisat, förlades manifestationerna till den sista söndagen i februari.

Den nya internationella kvinnodagen firades de närmaste åren på varierande datum under våren, dock alltid på en söndag. Det var bara på söndagarna de arbetande kvinnorna (och männen) kunde ta sig tid till möten och demonstrationer.

I Sverige blev agitationen 1911 knuten till 1 maj (se *Morgonbris* nr 4, 1911). 1912 förenade sig kvinnoklubbarna om det datum som Zetkins Internationella kvinnosekretariat rekommenderat, nämligen 12 maj. 1913 förlades dagen till 2 mars och 1914 till 8 mars, som var en söndag, varigenom de socialistiska kvinnornas agitation för första gången kopplades till detta datum.

Så kom kriget utan att den internationella arbetarrörelsen kunde uppbjuda det motstånd som många hoppats på

Men det fanns en opposition mot kriget i många länder, i stor utsträckning uppbyten av kvinnor. I månadsskiftet april-maj 1915 samlades en stor kongress av kvinnosakskvinnor från många länder i Haag och framförde starka krav om fredsförhandlingar. Och redan i mars samma år hade Clara Zetkin samlat socialistiska kvinnor till ett möte i Bern för att protestera mot kriget.

Kvinnodagen detta år, söndagen 7 mars, ägnades dessutom i alla neutrala länder åt liknande protester. Det största nordiska mötet gick av stapeln i Kristiania (nuvarande Oslo), där den mest uppmärksammade talaren var landsflyktiga Alexandra Kollontaj. Hon slutade med apellen:

"Leve arbetarnas nya, starkare Internation. Leve den segerrika socialismens nya värld".

Så kom 1917, "det stora året", som Kollontaj kallat det i en broschyr om kvinnodagens historia:

"Hunger, köld och krigets prövningar gjorde slut på arbetar- och bondekvinnornas tålmod. 8 mars 1917 (23 februari enligt gamla almanackan), på arbetarkvinnans Dag, marscherade de modigt ut på Petrograds gator".

Demonstrationen bidrog till att utlösa den så kallade februarirevolutionen.

I Sverige firades kvinnodagen 1917 enligt *Morgonbris*, i april. Många möten uttalade sympati för revolutionen i Ryssland. Ännu var det ju inte fråga om bolsjevikernas revolution, men när den kom på hösten blev reaktionerna mera splittrade. Under de närmaste åren splittrades också de nordiska arbetarpartierna.

III Internationalen, den kommunistiska (Komintern), grundades 1919, och Internationella kvinnosekretariatet reorganiserades under den Kominternrogna Clara Zetkin. Från och med 1921 skickade hon på nytt ut paroller om en internationell kvinnodag till alla Komintern-anslutna partier. Detta år var datum 8 april. På Kominterns andra internationella kvinnokonferens, i Moskva juli 1921, fattades sedan ett viktigt beslut: kvinnodagen skulle läggas till ett bestämt datum, 8 mars.

I de svenska vänstersocialistiska (sedan kommunistiska) kvinnornas tidning *Röda Röster* nr 5, 1922, heter i ett referat:

"Med livlig entusiasm hälsades våra bulgariska kamraters förslag och Andra Internationella kvinnliga Kommunistkonferensens i Moska beslut att enhetligt fira den internationella kvinnodagen den 8 mars, då våra ryska kamrater fira den. Entusiasm fyllde våra bröst, våra blickar skådade ut över vida horisonter och våra viljor stålsattes. Vi erinrade oss livligt, att det var Petrograds proletärkvinnors jättedemonstration, som inledde den ryska revolutionen den 8 mars 1917!

## Mot fascism

Ända tills fascism och krig stoppade den kommunistiska partiverksamheten i Europa fortsatte där firandet av 8 mars som en "röd" dag. Parollerna blev i allt högre grad riktade mot den framväxande fascismen.

Och vad skedde på socialdemokratiskt håll?

Efter 1918 försvinner omnämningarna av Internationella kvinnodagen för flera år från *Morgonbris*, men mot slutet av 1920-talet börjar man fira en kvinnodag på hösten som led i en agitationsvecka. Från och med 1930 är datum 8 mars även för socialdemokraterna, i direkt konkurrens med kommunisterna. Kvinnoklubbarna nöjde sig med inomhusmöten medan kommunisterna till exempel 1933, arrangerade gatudemonstrationer och torgmöten i Stockholm.





I mitten Ellen Key, svensk förkämpe för kvinno- och fredsfrågan. 1914 skrev hon boken "Det heliga upproret", där hon bl a sa: "...kvinnorna borde vägra att sätta barn till världen så länge resultatet blir att det nya livet blir ödelagt på slagfältet...". Jorden, kvinnorna och freden, var en helhet för Ellen Key. Bild: Kvinnohistoriska samlingarna, Universitetsbiblioteket, Göteborg

I Italien och Tyskland upplöstes på 1930-talet alla vänsterpolitiska organisationer, också kvinnornas. Det samma skedde under krigsåren i alla ockuperade länder. Vad USA beträffar försvann de radikala fackföreningarna och alla andra organisationer med socialistisk hållning, mot slutet av 30-talet bekämpade med både legala och illegala medel.

8 mars 1945, medan kriget i Europa ännu pågick, samlades emellertid ett par tusen kvinnor till möte i Albert Hall i London - jag har hittat ett referat i en illegal norsk tidning, Kvinnefronten, från 1945. De representerade 20 olika nationer och många politiska riktningar, men förenades ännu så länge i kampen mot Hitler-Tyskland. De hoppades på en ny förståelse över gränser och andra skiljelinjer.

Samma förhoppningar präglade grundandet av Kvinnornas Demokratiska Världsförbund i Paris hösten 1945. Men då var det fred - och klyftan mellan öst och väst hade redan börjat öppna sig. KDV blev anklagat för att vara en kommunistisk täckorganisation, och i många länder beslöt de socialdemokratiska partierna att deras kvinnliga medlemmar inte fick ansluta sig till KDV.

### Samarbete, öst - väst

Svenska Kvinnors Vänsterförbund gick med i KDV och kom därmed att ta del i det firande av Internationella kvinnodagen, som denna organisation lade stor vikt vid, med betoning av öst-väst-samarbete och nedrustningskrav.

Socialdemokratiska kvinnor i Sverige fortsatte med en närmast hemlig kvinnodag firad endast på interna möten. Först efter att den nya kvinnorörelsen tagit upp dagen, började SSKF ägna sig åt större manifestationer i samband med 8 mars, fortsättningsvis i egen regi.

Under kvinnoåret 1975 föreslogs det vid konferensen i Mexico att dagen skulle tas upp som en "allmän" dag, det vill säga avpolitiserad. Jag har inte lyckats få reda på varifrån förslaget kom. 1978 togs 8 mars emellertid med på Förenta Nationernas lista över "officiella" högtidsdagar, och 1979 bestämde sig Fredrika-Bremer-Förbundet för att delta i de svenska demonstrationerna. De följande åren kom alla borgerliga partier med utom moderaterna, som därmed ensamma har visat känslighet för historisk kontinuitet.

Under de första åren av 1980-talet protesterade jag och många andra mot den utslätning av dagens innebörd som detta förde

med sig. Vi menade att det behövdes en särskild dag med någorlunda "röd" kulör, också om det i andra sammanhang var bra att så många kvinnor som möjligt gick samman mot olika krav, till exempel för att stoppa upprustning och kärnkraft.

### "Alla kvinnors dag"

Men ett bristfälligt medvetande om historiska sammanhang hos de flesta kvinnor ledde som vi vet till att 8 mars förlorade sin karaktär och förvandlades till en allt mindre effektiv "alla kvinnors dag". Till detta bidrog naturligtvis utvecklingen i sin helhet, tröttheten hos dem som drivit på under 1970-talet och så vidare. Men man måste ändå konstatera att det som hände med 8 mars inte har kunnat ske med 1 maj, som förblivit arbetarrörelsens dag trots försök från borgerligt håll att infiltrera dagen med paroller om "arbetets ära" i största allmänhet.

Det fragmentariska i all kvinnohistoria beror naturligtvis till en del på männens bristande intresse. De har i första hand dokumenterat sina egna insatser med att

bygga upp institutioner, stater och ideologier. Men vi bör också se i ögonen att kvinnorna på sin sida inte intresserat sig tillräckligt för sina egna pionjärer, allra minst de på det sociala och partipolitiska området. Vi kunde ha studerat dem, skrivit om dem, diskuterat dem i mycket större utsträckning än vad som varit fallet.

Orsakerna till denna passivitet kan diskuteras länge. För min del tror jag att den utslagsgivande faktorn har varit en internaliserad ödmjukhet, en "hjärntvätt", som lett till att kvinnor undervärderat sitt köns samhällseliga insatser. Men vi är nu i en historisk situation där vi faktiskt har möjligheter att göra oss av med denna eftersläpande attityd.

### Ny kunskap

De senaste tio årens nyorienterade kvinnoforskning har gett mängder av ny kunskap, som vi bör ta till oss. Och vi bör inte överlåta all aktivitet på det kvinnohistoriska området till akademikerna.

Det finns mycket att göra också för studiegrupper och enskilda, inte minst på det lokalhistoriska planet. Det behövs en renässans av det livliga grävande där vi stod, som kvinnogrupper på 70-talet drog i gång redan innan Sven Lindkvist kom med sin utmärkta slogan, som inspirerade många av dem som gick vidare till forskning vid universiteten.

Allt måste utvecklas och förändras - även Internationella kvinnodagen och dess manifestationer. Vi har sedan 1970-talet omvärderat många resonemang och tänkesätt. Statssocialismen har misslyckats i land efter land efter att ha använt motbjudande tvångsmetoder. Men alla de problem finns kvar som en gång skapade de socialistiska visionerna; den orättvisa fördelningen av arbetets resultat, krig, svälten. Behovet av internationell solidaritet är större än någonsin. Ska det vara någon vits med Internationella kvinnodagen måste dagens kärna leva vidare, nämligen kampen mot orättvisorna och modet att vara utmanande och förändrande. Och vi bör ha historien som bas - inte för att släpa på föråldrade dogmer, utan för att lära av föregångarnas motståndsvilja. □

*Harriet Clayhills  
Medarbetare i  
Vi Män  
1973-1981*



Bild: Gun Andersson



# Notiser

## 6 veckors semester

I december -89 föreslog regeringen riksdagen att införa 6 veckors semester.

- Den sjätte semesterveckan är en rättvisereform. De som har de mest påfrestande jobben har ofta också en kortare semester, säger arbetsmarknadsminister Ingela Thalen, i en kommentar.

Har de höga lönaderna, och de med lättare jobb, längre semester än andra, undrar vi på redaktionen.

Och på tal om rättvisa, så är regeringens beslut tvärt emot de flesta heltidsjobbande barnfamiljers önskan.

Vad de vill ha är sex timmars arbetsdag.

## Sexuellt utnyttjade pojkar

Rädda barnen har öppnat Sveriges första mottagning för sexuellt utnyttjade pojkar. För första gången får en dold grupp utsatta barn och ungdomar möjligheten att få hjälp.

I miljon kronor ska satsas under de tre första åren, för att i bokform dokumentera sina kunskaper om sexuella övergrepp ppojkar.

De som vill kontakta mottagningen, kan vända sig till Rädda barnens mottagning för sexuellt utnyttjade pojkar, Box 27320, 102 54 Stockholm.

## Huka er gubbar

Under parollen "Huka er gubbar", gick förra höstens kvinnor av alla politiska kulörter samman för att ta plats i styrelser, nämnder och kommittéer.

Kvinnorepresentationen i alla de statliga lekmannastyrelser som finns ute i länen var då oförsämrat låg - inte mer än 15 procent i genomsnitt.

Den dåvarande jämställdhetsministern inbjöd därför kvinnor från alla riksdagspartierna att tillsammans med kvinnor från arbetsmarknadens parter medverka i en landsomfattande kampanj.

Resultatet från kampanjen visar att kvinnorepresentationen ökat till 22 procent.

Jämställdhetsminister Margot Wallström utnämnde vid ett möte Älvsborgs län till årets jämställdhetslän, och som ett gott föredöme.

- Om vi ska kunna nå målet - 30 procent kvinnor i alla statliga styrelser år 1992, finns ingen tid att förlora, sa hon vidare.

## Pengar till kvinnojourer

Jämställdhetsminister Margot Wallström har beviljat 350 000 kronor i projektmedel till två kvinnojourer.

Dalarnas kvinnojourers länsförening får 200 000 kronor för ett informationsprojekt om våld mot kvinnor i länet. Syftet är att öka kunskapen om misshandlade kvinnors problem och få till stånd ett bättre samarbete mellan olika myndigheter i dessa frågor.

Satsningen kommer att beröra personal inom både socialtjänsten och rättsväsendet som kommer i kontakt med misshandlade kvinnor, såsom vårdskolor, vårdcentraler, kvinnokliniker med flera.

Jourhemmet för kvinnor/Götadistriktet får 150 000 kronor för projektet Våld i relationer. Syftet är att med hjälp av en videofilm och studiematerial informera ungdomar i gymnasieskolans årskurs 2 och 3 om våld mot kvinnor och om kvinnliga och manliga sätt att lösa konflikter, med mera.



## Fler poliser, bättre utrustning

Regeringen föreslår att antagningarna till polishögskolan ska öka med 800 platser. 30 miljoner ska satsas. Vidare ska en särskild beredskapsstyrka med cirka 50 poliser inrättas, för att kunna möta angrepp från terrorister. Styrkan ska ges en omfattande utbildning och tillföras tekniskt högklassig utrustning.

Det ska också byggas två nya polishus, ett i Uddevalla och ett i Örebro. Lokalerna är också avsedda för åklagarmyndigheter-na och häktet.

Projektarbetet i Uddevalla får kosta 12 miljoner kronor, och byggkostnaden beräknas bli 85 miljoner kronor. Polishuset i Örebro beräknas kosta 117,5 miljoner kronor.

## Statlig logik !

"Det behövs byggas 63 000 lägenheter per år under 1990-talet för att tillfredsställa efterfrågan på bostäder.

Skattereformen innebär emellertid högre boendekostnader och lägre efterfrågan.

Därmed reduceras behovet av nya lägenheter till drygt 50 000 per år".

Denna slående slutledningsförmåga förmedlar regeringen i Långtidsutredningen för 1990.

## - Bättre sponsra vägar än läroböcker!

Det tyckte kommunikationsminister Georg Andersson på Svenska vägföreningens jubileumskonferens förra året.

- Jag är inte främmande för diskussioner om lösningar där resurser från näringslivet för upprustning tillförs i förhand bestämda vägsträckor. För egen del ser jag betydligt mer positivt på sponsring av vägar, än av läroböcker eller kulturinstitutioner, framhöll kommunikationsministern.

## Anmällda våldtäkter ökar

Under perioden 1975-88 har antalet anmällda våldtäkter ökat med 73 procent. Ökningen av de anmällda våldtäkterna gäller främst fullbordade våldtäkter i hemmen, till stor del så kallade parvåldtäkter, mannen våldtar sin hustru/sambo.

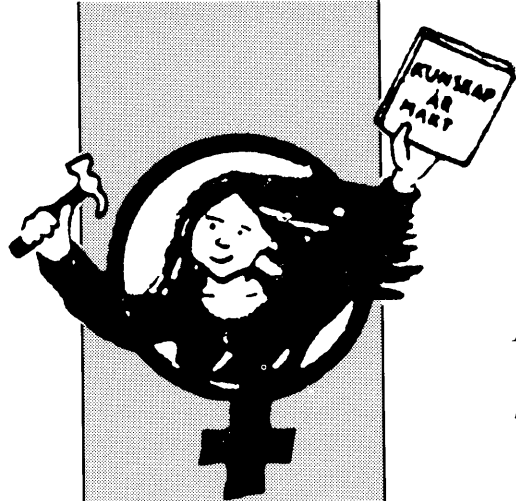
Den arbetsgrupp som analyserat dessa siffror, och där bland andra Leif G W Persson ingår, menar att ökningen av brottet som sådant sannolikt är skenbar, beroende på att allt fler kvinnor anmäler brottet.

Den kritik som förs i den allmänna debatten, menar arbetsgruppen är felaktig.

"Bland annat har man hävdat att andelen gärningsmän som grips och ställs till ansvar för sådana brott är lägre än tidigare. Dessutom att de påföljder som döms ut skulle ha blivit mildare.

Det första påståendet grundar sig på fel-tolkning av statistiken. I själva verket har uppkläringen av anmällda våldtäkter varit i stort sett konstant under den aktuella perioden.

Påståendet om att påföljderna blivit mildare är fel. Under samma period har påföljderna skärpts kraftigt. De genomsnittliga fängelsestraffen har i stort sett fördubblats", säger arbetsgruppen.



*Det känns med en gång man  
kommer innanför dörren ...*

# Kvinno folk hög skolan

## Kvinnofolkhögskolan

Start 1985

Långa kurser: 15–36  
veckor

cirka 120 deltagare per år  
Korta kurser: 2 dagar–15  
veckor

cirka 1000 deltagare per år

Anställda: cirka 20 (lärare,  
kontorspersonal,  
dagispersonal)

Vaktmästeri, städning och  
matlagning sköts  
av deltagare och  
handledare

Dagis: Plats för 24 barn,  
1–6 år. 7 förskollärare

Långa kurser 89/90

Allmän kurs: 1–3 år

Kvinnor och arbete: 1 år

Kvinnostudier

Kurser för invandrarkvinnor



*... att det är mjukare, öppnare, och framför allt så finns där en sorts självklar upptagenhet och idoghet, som verkar lika fri – frånvaro av hierarkiskt tvång - och avspänd som om man vore hemma.*

*Jag är på Sveriges enda kvinnofolkhögskola. Den ligger i Göteborg. Skolan är unik på det sättet att samtliga elever och lärare är kvinnor. Män är välkomna på besök, men får inte delta i undervisningen.*

I hallen innanför entrén ligger en brokig trasmatta, anslagstavlor är fyllda med meddelanden och uppmaningar. På väggen rakt fram hänger en bonad med ett bulligt träd i varma färger, och i grenarna finns broderade texter om långa och korta kurser och allmän linje. I fönstren står krukväxter.

Några småbarn möter mig i dörren på väg ut med sin dagisfröken och i kapprummet står två kvinnor och talar på bruten svenska.



Hur skolan kommit till är en ganska lång historia, befolkad av en brokig samling kvinnor, med mängder att möten, diskussioner och skrivelser, motioner och lobbying bland kommunalpolitiker och i nämnder. Stunder av skepticism, kritik och motsättningar har funnits, men framför allt entusiasm och till slut framgångar.

Under hela denna process har det funnits en kärna av starka kvinnor, som varit övertygade om det riktiga med en skola för bara kvinnor. Den gemensamma inställningen har varit; vi lever i ett klassamhälle, styrt av män. Vi har ärvt och är präglade av ett kvinnoförtryck sedan lång tid tillbaks, vare sig vi vet det eller inte.

Målet för skolan var, och är fortfarande, att ge kvinnor kunskap om sig själva och sin historia. Varför vi tänker som vi gör, varför vi har svårt att hävda oss – alltså, vad vi har för krafter emot oss, och i oss själva.

### **Att våga ta för sig**

Skolan vill ge kvinnor kraft och kunskap att hävda sitt lika värde, att göra dem engagerade och ifrågasättande, att få lov att bli förbannade när det finns anledning, utan att känna skuld. Att våga ta för sig, lägga sig i och göra sin röst hörd.

I ett större perspektiv är denna kunskap en väg till att kunna förändra samhället och göra det mänskligare – med andra ord mindre destruktivt och farligt.

Agneta Wirén som är lärare på skolan, berättar varifrån man fick idén att starta skolan.

– Vi kom från kvinnorörelsen under det sena 60-talet, framför allt från Grupp 8, men även från andra grupper i Sverige. Flera av oss hade blivit inspirerade genom olika kvinnoläger, till exempel Femö i Danmark, och genom den engelska och amerikanska kvinnorörelsen. En mycket viktig förebild var Fogelstadskolan. Några av de äldre aktiva hade en gång gått där.

– Idag måste man beundra den frimodighet som fanns i början av 70-talet. Nu skulle vi kanske inte våga göra alla de saker vi gjorde då. Många kvinnor startade egna musikgrupper och andra spelade gatu-teater, och porraffärernas ägare bävade. Vi tillät oss inte att vara självkritiska, och det var den nya självkänslan som bar oss över motståndet att agera. Känslan att vi dög, skulle bära oss.

Men det fanns kvinnor som var skeptiska och tyckte att kvinnorörelsen var flummig. Det var oftast kvinnor som tillhörde något vänsterparti.

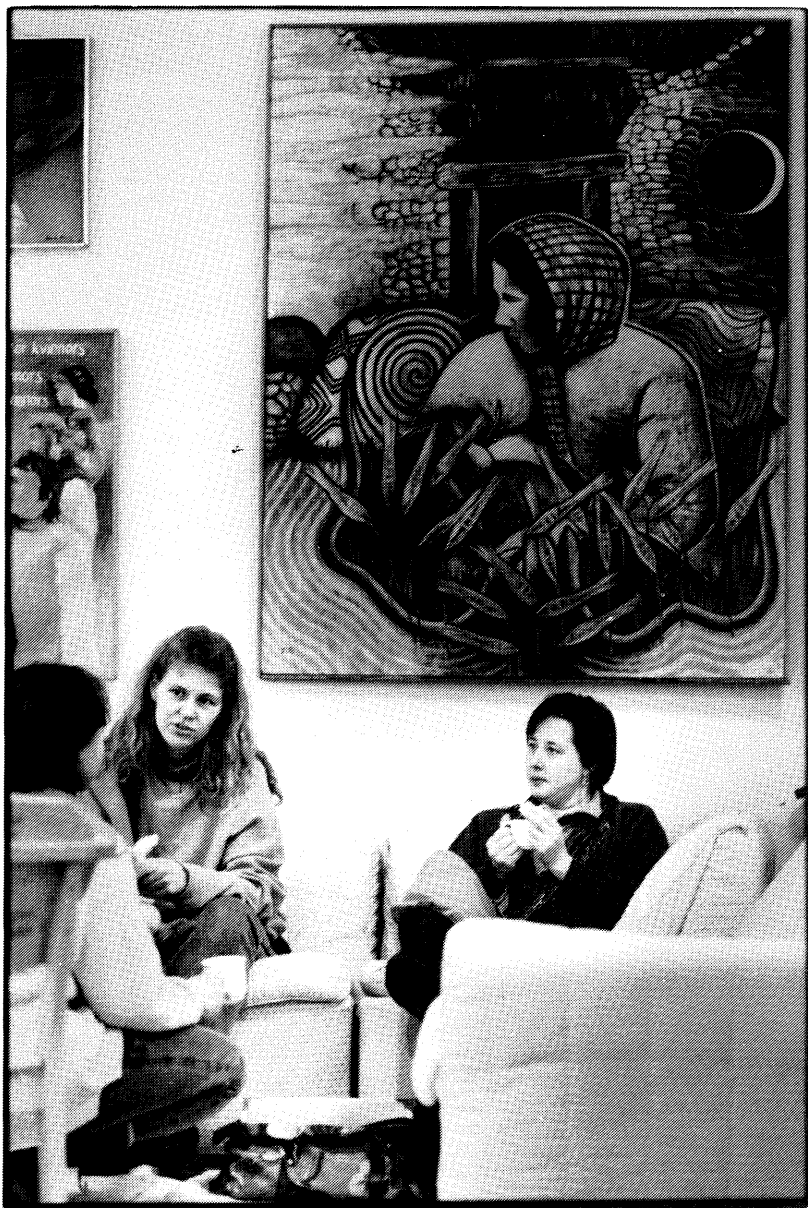
Kvinnocentrum bildades – en paraplyorganisation för olika kvinnogrupper, där bland andra krisjouren hjälpte misshandlade kvinnor. Kvinnocentrum skaffade sig så småningom ett hus, det första kvinnohuset i Sverige, i det nedlagda apoteket Svanen i Gamlestan, som fortfarande fungerar som ett kvinnohus.

– Det var där vi hade våra första kurser. Innan vi hunnit så långt var vi ungefär 50 kvinnor som 1975 bildat en arbetsgrupp, för att så småningom kunna starta en kvinnofolkhögskola.

Det var kvinnor från Grupp 8 och andra kvinnogrupper, även en del kvinnor från vänstergrupperna hade kommit med.

### **Pedagogik på egna villkor**

Med sin Kvinnofolkhögskola ville arbetsgruppen skapa en skola med annorlunda pedagogik och på



egna villkor. En rad studiecirklar startades där metodik och innehåll prövades. Av olika anledningar kom denna arbetsgrupp inte längre än till studiecirklar, seminarier och kortkurser och upplöstes senare.

I slutet av 70-talet var det svårt att få jobb i Sverige. En grupp kvinnliga elever på Göteborgs folkhögskola diskuterade problemet med att vara arbetslös och berättade om bekanta som satt fast i en ond cirkel. De var arbetslösa, hade ingen utbildning och fick ingen dagisplats för sina barn. De jobb som fanns att få var på de manliga arbetsplatserna.

Tillsammans med några kvinnor ur den ursprungliga Arbetsgruppen för en Kvinnofolkhögskola, som gruppen hette, skissade de kvinnliga eleverna från Göteborgs folkhögskola upp den första långkursen för kvinnor. Den skulle vända sig till dem som var arbetslösa. Det var en 20-veckors byggkurs för 20 elever, lika många invandrarkvinnor som svenskor.

Man skulle ordna gratis barn tillsyn på plasten, utbildningsbidrag skulle fås genom AMS och man skulle få mod och kunskap för att våga utbilda sig inom för kvinnor otraditionella yrken.

Tillsammans uppvaktade de politiker, de skrev mängder med ansökningar till nämnder och förvaltningar. Till förskolebyrån, arbetsmarknadsverket, till fackliga ombud och till hälsvårdsmyndigheter.

Och efter många turer, avslag och nya ansökningar, lyckades de få igenom bidrag till tre förskolelärare, material till undervisningen och utbildningsbidrag till sig själva. Lärarna hade statliga löner. Innan Byggkursen hade börjat hade de lärt sig det mesta om den svenska förvaltningsapparaten.

– De var väldigt djärva. Det enda de hade var en lokal i Kvinnohuset. Deras dagis var inte färdigt, de fick själva måla och snickra – det fick ingå som en del av den praktiska delen av kursen.

– Vad vi inte förstod då, var att det för en del kvinnor ändå var för tufft att konkurrera med männen. Flera av kvinnorna fick aldrig praktikplatser i sin senare utbildning, eller så slutade de jobba på byggena, de klarade inte jargongen och trycket från männen.

Under 80-talets första år växte levantalet på Byggkursen till det dubbla och en andra kurs - i svenska och samhällskunskap - hade startat.

– Vi märkte att de flesta invandrarkvinnorna behövde lära sig mer svenska och få ett grepp om hur vårt samhälle fungerade.

### **Började likna en vanlig skola**

Det var som mest 60 elever och studierna på Kvinnohuset började likna en skola. Skillnaden var bara att både lärare och elever skötte den dagliga rutinen med städning och matlagning, både till sig själva och de tolv barnen.

Den "gamla" idén om en självständig skola väcktes på nytt och i början av 1983 träffades 50 enskilda kvinnor ur kvinnorörelsen och bildade Stiftelsen Kvinnofolkhögskolan.

– För att få bilda stiftelsen behövde vi 40 000 kronor. Många från kvinnorörelsen ställde upp och la en 100-lapp, och en anonym kvinna lånade oss 40 000 kronor. Några andra pengar hade vi inte.

– 1983–85 var oerhört intensiva år. Vi ägnade oss åt att formulera mål, diskutera kurser och innehåll, skriva ansökningar till SÖ, samla pengar, söka efter hus och uppvakta politiker.

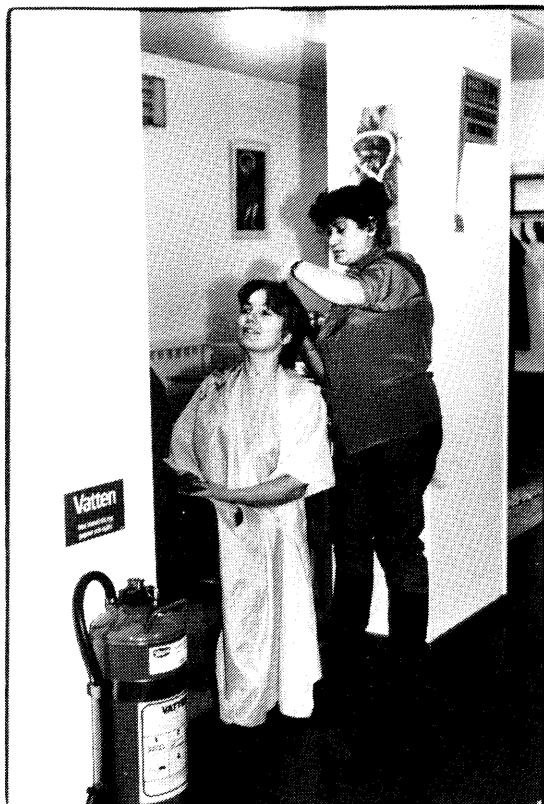
I början av -84 hade gruppen kommit så långt att en motion om skolan lades fram i riksdagen av två socialdemokratiska kvinnor. Vid sidan av denna pappersexercis hade de ständigt öppna möten, dit vem som helst kunde komma.

– Vi diskuterade allt på dessa möten - dagis utformning, löner, om vi skulle vara fast anställda, beslutsformer, om vi skulle fortsätta att städa och laga mat själva, reglemente, vad vi skulle ha för kurser.

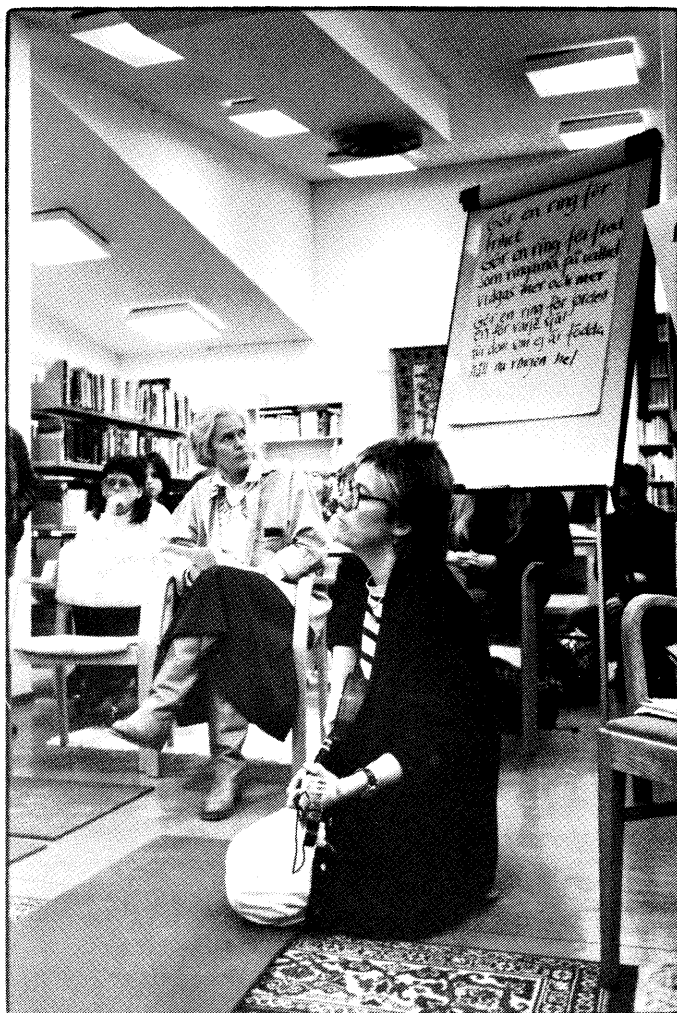
Det bestämdes att andelen korta kurser skulle vara ganska stor, samtidigt som det skulle finnas flera längre kurser. De korta kurserna skulle vara öppna för kvinnorörelsen att samverka i.

– Vår tanke var att ordna en skola som rörelsen skulle kunna använda sig av. Men fortfarande har det inte gått upp för många grupper ur kvinnorörelsen. Det är nästan bara kvinnojourerna som har förstått att använda oss.





Hillary Wainright kom från London på studiebesök. Hon passade samtidigt på att bli klippt av en av skolans elever.



Paus i biblioteket, efter en föreläsning om Nestlés omoraliska modersmjölksersättningskampanj i Afrika.



Lilian Hultin, lärare på skolan, och Hillary Wainright.

Många djärva och nya idéer lades fram, en del omöjliga, andra möjliga. Målet var att finna strukturer, arbetsformer och en studiemiljö som passade för kvinnor.

Den 10 april 1985 tog riksdagen beslutet om en självständig folkhögskola för kvinnor.

### Positiv könsdiskriminering

Alla var inte för beslutet. En man på SÖ anklagade kvinnorna för könsdiskriminering, men i samma veva

kom lagen om positiv könsdiskriminering. Ojämslaldheten mellan kvinnor och män i samhället var redan så stor, så kravet på en skola endast för kvinnor, kunde bara anses positivt, eftersom det vägde upp vågskålen en aning.

Under tiden började kvinnorörelsen förändras. De "gamla" aktivisterna gick in i ett djupare förändringsarbete genom långsiktigt arbete i facken och på arbetsplatserna, eller genom forskning ur ett kvinnoperspektiv på universiteten. Några tröttnade också och gav upp.

- Det är nog typiskt. Många förstod att förtrycket var mer komplicerat än de anat, att mycket kunskap behövdes och att det skulle ta tid.

Trots den ökade kunskapen om orättvisor, som kvinnorörelsen bidragit med, finns det mycken misstro och misstänksamhet mot skolan.

"Är det inte förlegat med skolor för enbart kvinnor? Är inte flickskolan passé? Måste man vara rödstrumpa för att gå där? Är alla lesbiska manshatare?"

- Vi har fått höra det mesta. Vi måste alltid prata med de nya eleverna om vad vi har för syfte med skolan och undervisningen. Vi vet att de kommer att bli ifrågasatta och de måste alltid försvara sig. Jag tror inte att det finns någon annan folkhögskola som man





är mer utsatt på. När de förstår att det är deras egen utveckling, deras självständighet och mod det handlar om, så växer de och är stolta över skolan.

– Vi har lesbiska elever också, och när det gäller manshat, så är det en vanlig fördom att man kopplar ihop det med att vara lesbisk. Jag tycker föraktet för män ligger djupare hos de heterosexuella kvinnorna. Problemet är att en del kvinnor redan har ett djupt mansförakt innan de kommer hit. Istället för att ödsla så mycket tid och kraft på sina tankar om män, vill vi att de använder sin konstruktivitet för egen del, till att stärka och utveckla sig själva. Vi skulle inte kunna jobba tillsammans om vi försökte få kvinnorna till manshatare. Många av dem lever och har barn tillsammans med män.

### Att själv vara viktig

– Det som är nytt, och kanske skrämmande för en del, är att det är de själva som står i centrum och som är viktiga. Det är en process som måste till för att se sig själva och andra kvinnor som likställda. För det ligger djupt hos många av oss att inte lita på vår kapacitet.

Det är just sådana här saker lärarna arbetar mycket med. Därmed inte sagt att de bedriver psykoterapi på skolan. Koncentrationen ligger kring det gemensamma arbetet de ska utföra.

Jag frågar Agneta Wirén vad som är svårt i undervisningen, om det finns några speciella problem med att bara ha kvinnliga elever.

– Vi har inte så många problem på själva skolan, det som däremot är mycket tröttsamt är att ständigt bli ifrågasatt utifrån. Men ibland kan vi också bli ifråga-

satta och missförstådda av eleverna. Fortfarande sitter könsrollsmönstret djupt. Kvinnor ska vara mjuka, förstående och främst använda sin intuition. När vi gör anspråk på att vara analytiska, kritiska och mindre "snälla", blir vi ibland anklagade för att inte vara feminister.

Det som är roligt och väldigt tillfredsställande, är när jag ser en del elever gå ur skolan med en helt annan resning och självkänsla. Då tycker jag att mitt pedagogiska arbete har varit värt allt det besvär och alla de svårigheter som pedagogiskt arbete innebär.

Om de långa kurserna innebär ett förändringsarbete och en process under längre tid, kan det om de kortare kurserna sägas att de mer fungerar som kraft- och inspirationskälla. För många kvinnor har just kortkurserna, föreläsningarna, festerna och de övriga sammankomsterna varit basen för möten, där man hämtat ny viktig kunskap och kraft, känt gemenskap och förståelse, fri att bättre klara livet i kampen mot patriarkatet.

– Förutom att vara en resurs för kvinnorörelsen är syftet med kortkurserna att sprida aktuell kvinnoforskning, att få den diskuterad och att påverka kvinnoforskarna i denna diskussion. Det är hederlig och traditionell folkbildning, menar Agneta Wirén.

Det är ett viktigt arbete som utförs på skolan, men det är fortfarande inte många som förstår det. Men de kloka förstår att det är hos kvinnorna som de nya och viktiga idéerna ska hämtas, de idéer och tankar som kommer att rädda den här världen. □

**Text: Marie-Louise Carlberg**

**Bild: Marie Hedberg**

# Apropå fusk...

Eva kände sig som en idiot.  
Hur hade hon inte skojar med sina arbetskamrater igår.  
De hade suttit och pratat om sjukskrivningarna, som ökat så mycket senaste tiden, om hur folk sjukskrev sig, och gick till jobbet som vanligt.  
De hade kommit på hur bra det var att få lite extra pengar i slutet av månaden.  
Så klipsk hade Eva aldrig varit.  
Men om jag kunde bli lite lagom sjuk, hade Eva sagt, då kunde jag ligga och läsa och smaska på praliner, det skulle verkligen vara skönt, nu i höstmörkret.  
Och så låg hon här idag.  
Med ett huvud fullt av snömos.  
Med en mage som vred sig i konvulsioner.  
Med en hals som värkte, och ett bröst som var fyllt av vätgas, kändes det som.  
Hostmedicinen tålde hon inte. Det verkade som om det var meningen att hon inte skulle våga hosta.  
Att läsa var inte att tänka på.  
Oj, nu måste hon på toaletten igen.  
I samma stund ringde det på dörren, Eva tassade fram till dörrögat.  
Utanför stod två allvarliga kvinnor.  
Jehovas vittnen, tänkte Eva.  
Hon smög in på toaletten och stängde dörren om sig.  
Eva kokade lite te, tog två magnecyl och somnade.  
Riiing.  
Nu igen, tänkte Eva.  
Vem kan det vara?  
Försiktigt smög hon sig fram till dörrögat.  
Va, samma kvinnor!  
Det var några envetna ena, tänkte Eva.  
Hon kröp tillbaks i sängvärmen.  
Efter några timmar vaknade hon, betydligt piggare.  
Då hon gick förbi dörren såg hon att det låg ett brev på golvet.  
Hon läste: "Försäkringskassan har idag besökt dig två gånger..."

Zaida Hagman

Tredje världens elände, första världens överflöd. Finns det något samband? Finns det någon utväg?

## Läs KUBA

Tidskrift från Svensk-Kubanska Föreningen,  
Box 45065, 104 30 Sthlm, 08/31 95 30

Jämför med Latinamerika. Gott om böcker i  
**Latinamerikansk Bokhandel,**  
Drottninggatan 89-91, Sthlm

Avspänning för de stora, ekonomiskt krig  
mot de små?

Frihet, jämlikhet och broderskap. Är det  
möjligt med Världsbanken?

## Upplev KUBA

med 20:e Nordiska Brigaden 1990  
Svensk-Kubanska Föreningen, Box 45065,  
104 30 Sthlm, 08/31 95 30

Jämför med Latinamerika. Gott om böcker i  
**Latinamerikansk Bokhandel,**  
Drottninggatan 89-91, Sthlm

## KVINNO- FOLKHÖGSKOLAN

GÖTEBORG

– skolan för kvinnor, med kvinnor

### RING FÖR BROSCYR OM VÅRA:

Långa kurser 1990/91 till exempel:

Resandekurs och Kvinnostudier

Korta kurser våren 1990 • Sommarkurser 1990

### KVINNOFOLKHÖGSKOLAN

Box 7151, 402 33 Göteborg

Besöksadress: Nordostpassagen 1. Tel 031-12 64 20



# Ensamma Mamma

CECILIA TORUDD



# ANNA VALDE BORT STORSTADEN

*"I  
Bohuslän  
har jag  
hittat min  
rytm och  
energi".*



*Bild: Björn Ökern*

*En kulen höstdag förra året tog jag rälsbussen från Göteborg till Strömstad.*

*Två hållplatser före ändstation klev jag av.*

*Det var kolsvart ute. De få passagerare som steg av samtidigt med mig, rotade i sina väskor efter ficklampan, och följde den flackande ljusstrålen fram till de väntande bilarna, klev in och for iväg.*

*Mörkret tätnade, det höga gräset rasslade vid vägkanten och mörka moln jagade över himlen.*

*Anna Ostrowski, en väninna till mig som flyttat från Göteborg till Strömstad fyra år tidigare, skulle möta mig.*

*En och en halv timma senare satt vi i hennes varma kök.*

Egentligen skulle jag inte suttit där förrän en vecka senare. Mitt fel, slarvig koll i almanackan, då blir det som det blir, eller så hade jag varit för ivrig att komma.

Gemensamma bekanta hade berättat spännande saker om Anna och en del andra kvinnor från trakten, och jag var nyfiken på vad det handlade om, och jag hade länge undrat varför Anna lämnat Göteborg.

Där satt vi nu i hennes hus där hon bor tillsammans med sin fjortonåriga dotter Hanna. Tillsammans med sin före detta man har hon ritat och planerat huset. Förutom själva grovjobbet har de gjort det mesta själva, och en del har Anna gjort ensam.

Mycket trä och mycket rymd är känslan man får när man kliver in. Vackra detaljer som det öppna vinklade taket över köket, och den vitkalkade öppna spisen vid en kortvägg i köket, vittnar att många drömmar och mycken kärlek är nedlagd.

Anna är ganska liten och man får en känsla av att hon också är ganska rund, men det är hon inte, det är hennes röst som ger det intrycket. Hon talar mjukt, men ändå intensivt, med ett litet, knappt märkbart läspande ljud.

– Du undrar varför jag flyttade hit, säger hon och tittar genom köksfönstret på de avlödade fruktträden utanför, och man märker på tystnaden att det är en lång och ganska svår historia.

### Ville ändra livsföring

– Det var en förändringsprocess som pågick inom mig vid den tiden. Jag kände att jag ville ändra livsföring, både i min relation till människor och att jag inte längre ville vara i händelsernas centrum. Det är så lätt att driva med och hamna i ett ekorrhjul, vare sig man vill eller inte.

Sist hon var i Göteborg blev hon lite chockad över den mättnad folk verkade ha för varandra. Hon tyckte att ingen orkade lyssna, inte orkade fullfölja ett samtal, utan hoppade från det ena till det andra.

– Här i Bohuslän, med sin mäktiga och kärva natur, är tempot och tiden mycket lugnare. Skiftningarna mellan dag och natt och olika årstider gör att man påverkas och hamnar i ett naturligare tempo själv.

Man träffar inte heller så många människor, därför blir de relationer man får desto viktigare, och man får leta efter dem som har samma tankar och som står på samma grund.

Innan Anna lämnade Göteborg jobbade hon som gymnasie- och metodiklärare på lärarhögskolan. Nu jobbar hon som lärare på gymnasiet i Strömstad.

– Jag bara pratade och pratade, och till slut tyckte jag att det jag sa miste sitt innehåll. På lärarhögskolans bekostnad åkte jag på konferens efter konferens, och man utnyttjade alla möjligheter det gav. Man åkte på konferens till Storlien för att kunna åka skidor, till Belgien för att komma ut, och så vidare. Jag ville inte fastna i den världen.

### Att göra motstånd

– Jag har alltid känt att jag vill stå utanför systemet, att själv kunna välja att gå ut och in i olika sammanhang, att göra motstånd när jag själv vill. Att till exempel kunna gå ut i trädgården och göra soppa på min egen mangold, är ett sätt att göra motstånd mot de multinationella matbolagen. Det finns många sätt att göra motstånd på. Jag vill också kunna få se ut som jag vill, klä mig som jag vill, tänka som jag vill och inte vara tvungen att anpassa mig. Alla dessa saker var viktiga för mig då, när det kändes som om jag höll på att tappa bort mig. Jag ville hitta det som var äkta hos mig själv.

Innan Anna flyttade, sa hon till sina vänner; ring mig om ett år så får ni prata med en som är inne i världens identitetskris.

– Jag var så osäker på om jag byggt upp hela min identitet kring jobbet och allt som hände omkring, och om jag utan det kunde skapa nya kontakter. Jag visste inte om människor som kom till det kollektivt jag bodde i, kom för att träffa mig, eller om de kom för att dras in i det som jag höll på med. Och jag upplevde samtidigt att jag åkte snålskjuts på alla andra.

Krisen kom, och Annas förhållande rasade samman. Huset var halvfärdigt.

– Jag visste inte om min man skulle komma tillbaks till mig eller om jag skulle fortsätta ensam. Jag hade

byggt in så många drömmar i huset som jag ville förverkliga, så jag stannade kvar och byggde, utan att veta hur det skulle bli. För första gången i mitt liv bestämde jag mig för att gå igenom det som var svårt, istället för att fly som jag alltid tidigare gjort.

### Att möta rädslan

– Jag var fruktansvärt rädd och jag har aldrig tidigare tillåtit de känslorna. Ensam och liten bestämde jag mig för att möta rädslan och försöka arbeta mig igenom den. Det slutade med att jag gick i terapi. Det var väldigt lärorikt. Terapeuten lärde mig att uttrycka mina känslor med andra uttrycksmedel och inte smita. Jag har alltid varit duktig på att prata och samtidigt kunna koppla bort känslorna då det blivit för jobbigt.

När jag bestämde mig för att stanna var det både en yttre och en inre resa, och en utmaning. Jag visste ju inte vart det skulle leda.

Men det blev väl inte alldeles tyst omkring dig. Du genomgick väl inte en total personförändring? Och saknade du inte allt det som händer i Göteborg?



*Upphovskvinnorna till kulturföreningen Alma, vid en inspirerande måltid.*

*Bild: Anna Ostrowski*

– Inte i början, jag var så mätt på diskussioner och debatter, men efter två år då huset var färdigbyggt började jag sakna den där gruppen på jobbet som jag alltid kunnat diskutera med. Här pratar man om helt andra saker i skolan.

Hon berättar om en gång hon var i Göteborg och gick på krogen tillsammans med en väninna. De blev nådigast inviterade till VIP-bordet, alltså det reserverade bord för de kände stamgästerna. En kille berättade om en föreläsningsserie som gick på Konstepedemin, stället där många kulturarbetare i stan har sina ateljéer samlade. Serien handlade bland annat om hur arkitekturen påverkar människan, någon skulle prata om meningen med livet - alltså en mängd intressanta filosofiska och kulturella föreläsningar.

– Och jag tänkte surt; varför får inte jag lyssna till sånt, varför finns det inget sånt i Strömstad. Men så slog det mig; varför ska jag sitta och gräma mig över det, vi får väl fixa så att det finns i Strömstad då!

– Och så bildades kulturföreningen ALMA, som på spanska betyder SJÄL. Den kom till en natt då Anna och fyra kvinnor åt rådjurssadel med murkelsås och drack massor med rött vin och då visionerna och idéerna flödade.

– De flesta av oss var ensamstående, med och utan barn, och alla var vi utflyttade från storstaden men längtade efter saker som inte fanns i Strömstad. Vi bestämde oss för att bilda en kulturförening.

### Skrev en önskelista

De skrev en lång önskelista över saker de längade efter att höra och se. De diskuterade hur det skulle finansieras, vilka de ville bli sponsrade av, och vilka de inte ville bli sponsrade av. Vilka kände de som kunde ställa upp?

De fick napp på TBV. Mitt i natten ringde de upp en kille som just fått jobb i Strömstad. Han skulle ordna kurser och olika arrangemang. Han blev faktiskt glad när de ringde, för han hade idétorka för ögonblicket.

– Vi bestämde oss för att vara i lokaler som inte var förknippade med kultur i Strömstad, för kultur här är detsamma som kyrkan, och vi ville nå andra människor än de som gick dit.

Första arrangemanget hölls i en jättelik fabrikslokal. Hans "Arne" Wiktorsson gjorde enmansföreställningen "Idiotens berättelse", som bygger på Hans Alfredssons "En ond man".

– Den beskriver hur patronen behandlade sitt folk. Därför passade denna industribyggnad väl till ändamålet.

Det kom folk och de uppskattade kulturföreningen Alma mycket. Nu har de över 120 medlemmar, och det är ganska många på femtusen invånare.

Kvinnorna lägger ned möda på arrangemangen. De är nog med att anpassa lokalerna efter vad sorts föreställning som ges. Dekoren och miljön ska stämma.

En av kvinnorna har en liten restaurant i Strömstad och ordnar vaket uppdukad mat efter föreställningen.

– Vi tycker det är viktigt att man stannar kvar och äter tillsammans. Man träffar artisterna och pratar om det man sett. Det ger så mycket mer än att gå hem direkt. Mat i det sammanhanget är mycket bra.

### Älskar att leva

– Det var fantastiskt när Birgitta Ulfsson var här. Hon gjorde en grej som heter "Att våga flyga", och hon tog publiken med storm. Efteråt åt vi pizza och drack vin. Birgitta satt mitt på golvet med oss andra i en tät ring omkring. Hon var fantastisk, denna sextioåriga dam var som en mor för oss och ville alla väl. Hon verkar älska att leva.





*Tjejgruppen "Salong Batong" från Göteborg, i aktion hos Alma.*

*Bild: Martin Moberg*

Tre gånger per termin har Alma föreställningar och dess rykte har spridit sig.

– För närvarande har vi femton-tjugo personer som vi bearbetar. Vi skriver till dem och skickar med de pressklipp som finns, och berättar vilka som redan uppträtt och vilka som kommer efter, så att de vet i vilket sammanhang de kommer in.

Alma vill engagera både filmfolk, författare, konstnärer och musiker. Thomas von Brömsen, Marianne Fredriksson, Jacques Werup, Suzanne Osten och många fler står på tur.

– När vi ringer till TBV och säger att nu har vi bokat dessa tre till hösten, så undrar de hur vi lyckats med det. Antagligen är det så att det går helt annorlunda till när det bara är kvinnor som bestämmer. Vi utgår från att allting går, och gör det inte det, så har vi i alla fall försökt.

– När vi fem tjejer träffas - det kan vara planeringsmöten, men också tillfällen då vi pratar om allt mellan himmel och jord - då liknar våra möten inte sådana som män deltar i. Vi har ingen ordförande och för inga protokoll. Vi sätter inte upp några punkter för vad som ska diskuteras. Det kan verka rörigt för en utomstående, men mitt i röran har alla ordning på vad som ska göras och vem som har ansvaret. Ibland kommer vi dödströtta och tänker att idag kan det inte bli något vettigt gjort, och vi sitter bara och kacklar, men så plötsligt är allt som måste göras bestämt.

– När killar är med ska saker sägas på ett speciellt sätt och det ska vara kloka saker, och allt ska skrivas ner. När det är så, känns det som om man lägger band på flödet, och det är just flödet som måste till för att idéerna ska kunna komma fram.

### **Strömstads fredsförening**

Ungefär på samma sätt fungerar Strömstads fredsförening.

När Anna flyttade dit 1985 fanns där en fredsförening som hon gick med i. Tillsammans var de några kvinnor som ordnade möten som ingen kom till. Till slut beslöt de att inte längre ha några offentliga möten.

– Vi bestämde oss för att inte vara deprimerade över att inga kom, inte ödsla en massa kraft på något som ingenting gav. Istället började vi jobba på ett annat sätt. Idag är vi ett litet nätverk som ringer eller skriver och påverkar politikerna, eller träffas och sätter igång varandra för enskilda aktioner. Förr var vi med i en paraplyorganisation som heter Fredsam, där den gamla fredsorganisationen hade en representant. Jag blev mer eller mindre lurad att sitta med i styrelsen, eftersom ingen annan ville. Där upplevde jag den meningslösa strukturen, alltså gubbstrukturen i sin prydno. Gråsossegubbar som inget annat ville än att alla paragrafer skulle vara i sin ordning. De hade inga idéer, inga tankar eller kunskaper om fredsarbete. Det var en pappersorganisation.

I två år satt Anna som ordförande för Fredsam, men det var efter den tiden som fredsarbetet började kännas meningsfullt.

– Det är ju alltid så att verkligheten styr en. I samma veva kom debatten igång om kärnvapenrustningen till havs. Varenda stridsföremål som monteras ner i Europa finns nu i norska havet! Så trots INF-avtal och nedrustning, pågick en kärnvapenupprustning i Norden. Allt

kom så nära här i Strömstad som är en hamnkommun, och det påverkade oss naturligtvis.

### **Kärnvapenfri hamn**

De drev frågan om en kärnvapenfri hamn. Det fanns fyra andra kommuner i Sverige som tagit ett sådant beslut. De motionerade och bedrev lobbying bland Strömstads kommunalpolitiker.

– Vi skrev till kommunfullmäktige och berättade om läget i norska havet, och varför det var så viktigt med ett politiskt ställningstagande. Efter det delade vi upp politikerna mellan oss och tog personlig kontakt. Det underlättar att det är en liten kommun, här fungerar mullvadsarbete.

Tre partier skrev på motionen, som gick ut på att kommunen ska säga nej till flottbesök som inte klart deklarerar sig som kärnvapenfria.

till kommunfullmäktige i september, då beslutet togs. Samtidigt delade vi ut ett litet fredspris till dem.

Anna understryker att det är viktigt att framhäva det positiva. Det är lättare för människor att vara för något, än tvärtom, och det var knappast någon som inte skrev på.

– Att bilda nätverk är ett nytt sätt att jobba på. Jag tycker Majornas Luftvärn i Göteborg är ett gott föredöme. Här i Bohuslän finns många nätverk, de som gömmer flyktingar, de som protesterar mot besprutningen av banvallarna, de som protesterar mot motorvägen efter kusten, de som vaktar på Kynnefjället, och så vidare.

– Det beror också på att här finns en del mycket drivande personer, till exempel Lars Falkenberg, han som vägrade köra Bofors vapentåg.



*Några medlemmar ur Strömstads fredsförening.*

I juni beslöt kommunstyrelsen att tillmötesgå kravet och i september togs det slutgiltiga beslutet.

– Det finns många sätt att bedriva politiskt arbete på. Under Hiroshimadagen till exempel, gick vi ut och firade att vi skulle bli Sveriges femte kärnvapenfria hamnkommun, istället för att presentera alla hemiska siffror över dem som dog av bomben. Vi bakade massor med små kakor, där vi tryckte ner en liten lapp där det stod: Strömstad - kärnvapenfri zon, och så satte vi dit ett litet fredsmärke.

– Med korgar i händerna gick vi runt i stan och bjöd på kakorna samtidigt som vi samlade namn. Där kunde folk visa sin tacksamhet över att deras politiker tagit ett sådant klokt beslut. Listorna tog vi sedan med

### **Lång kamptradition**

Bohuslän har en lång kamptradition bakom sig och är ett starkt fäste för syndikalister. Den rörelsen startade som en konsekvens av hur ägarna till stenbrotten drev på sina arbetare för ungefär hundra år sedan. Fattigdom, undernäring och stor barnadödlighet, skapade ett motstånd som fortfarande till en del håller i sig.

Nu är det ofta samma människor som är med i de olika nätverken. Kontakterna sker ofta per telefon, och informationen sprids som ringar på vattnet när något är på gång.

Många timmar har gått vid köksbordet. Anna och jag har varit ute i trädgården och tittat på grönsaksodling-

en som just skrupnat för vintern. De röda vinteräppelena lyser bland grenarna. Vi upptäcker en liten huggormsunge i källartrappan. Ungarnas gift är starkare än de vuxnas, får jag veta. Vi vågar inte göra något med den, men är oroliga för katten.

Utanför staketet gulnar ängarna. En stund tidigare stod jag i sovrummet på andra våningen och såg genom fönstret en flik av havet som skymtade bland höstfärgerna. Himlen var gråfrostig och det var alldeles tyst. Plötsligt flög ett stråk svanar över havslinjen, och jag hörde det frasiga ljudet från vingslagen. Då förstod jag vad Anna menade med andligheten i naturen.

– Här får man en massa tankar om sin plats i tillvaron, och om sin litenhet. Det finns en andlighet i naturen som smittar av sig, skiftningarna mellan årstiderna, förändringarna, då ett stadie övergår i ett annat. Allting lever, det blir organiskt och jag känner hur jag påverkas. Här känner jag så tydligt var min energi kommer ifrån, och jag stänger inte längre en massa dörrar för att påverkas.

Förr använde jag bara min rationella del, jag tillät inga övertramp, eller så kallade flummerier. Jag kuvade faktiskt min fantasi.

– Häromdan köpte jag ett örhänge som har en sten som sägs stärka intuitionen och kreativiteten. Det skulle jag aldrig gjort tidigare. Jag tänkte; gud vad flummigt - men vad härligt! Sönt här har människor använt och trott på under långa tider i andra kulturer,

det är bara vi i västerlandet som har stängt ute sönt med vår rationalitet och rädsla.

Vad är det vi är rädda för? Att det är fel på oss - som att gripa efter ett halmstrå för att vi inte klarar av tillvaron på egen hand?

Men ibland är det så att man inte klarar av tillvaron själv, utan känner att man vill vara en del i ett större sammanhang. Men för att bli det, att bli delaktig, då måste man också våga överlämna sig till skeendet och låta saker och ting hända.

### Man är själv med och styr

Även om man accepterar att man är en liten kugge i det hela, så innebär det inte att bli defaitistisk och tro på ödet. Man kan förena att vissa saker och händelser har en mening, samtidigt som man själv är med och styr. Det här vill jag, och det här vill jag inte. Det är jag som gör det.

– Jag styrs inte mot min vilja, men ramarna runt omkring, att jag bor här just nu och träffar de människor jag gör, och genomgår de problem och kriser jag gör - det tror jag är meningen att det ska hända, för att jag ska lära mig någonting av det, och om mig själv.

– Det är skönt att erkänna att omgivningen och händelser påverkar och ger mig andra tankar och insikter, eftersom jag alltid tidigare haft svar på allting och trott på en odelbar sanning. Det är skönt att våga vara så sökande så att man inte alltid har ett svar. □

*Marie-Louise Carlberg*

## Heil Europa!



**RÖD PRESS**

**GRANSKAR NYHÖGERN**

**NR 1/90 UTE NU**

**Beställ gratis provnummer  
031-42 88 15**

## Palestina *Nu*

**Tidningen  
som tar dig med  
till Mellanösterns  
två hetaste platser:  
Västbanken och Gaza.**

**Aktuella artiklar och  
reportage om Palestina.**

**Prenumeration: 50 kr/helår,  
pg 55 57 21-0. För provnummer ring  
031/24 29 08 (kvällstid)**

# PÅ BESÖK I

**E**tt samhälle som mål-  
inriktat rört sig mot av-  
grunden.

Så beskrivs DDR under Honecker i ett manifest som antogs under ett stort kvinnomöte i Östberlin den 3 december. Det var samma dag som Honeckers efterträdare Egon Krentz också tvingades gå tillsammans med hela politbyrån. I början av december besökte Brit Rundberg Östberlin under en vecka.

Det var när muren öppnats och de första rapporterna kom om övergivna DDR-barn. Deras mammor hade stuckit över till väst och stannat i det förföriska glittret där. Enbart i Östberlin fanns vid den tidpunkten ungefär 40 övergivna småbarn som tagits omhand på barnhm eller av släktingar.

Man kan naturligtvis förfasa sig över kvinnor som bara lämnat sina barn. Men man kan också fundera över vilket slags liv unga och ensamstående mammor tvingas leva, i en stat styrd av ett förstelnat och förgubbat parti.

I Östberlin övervägs det nu att stänga ett av sjukhusen helt och hållet. Chefer och avdelningsläkare vet inte från ena dan till den andra hur mycket personal som kommer och jobbar. Varje dag försvinner det några till till väst. De flesta som försvinner just nu är lågavlönade kvinnor inom sjukvården. Samma dag som jag skriver detta hörde jag ett radioprogram om den kraschade sjukvården i DDR.

–I många år har vi försummat arbetsmiljö, löner och arbetsvillkor, sade den kvinnliga överläkaren dystert.

Hon och de andra som var kvar tvingades jobba nästan dygnet om och så försvinner ännu fler och ännu fler...

**P**å lite mer än en vecka hade en rad från varann fristående kvinnogrupper organiserat sig till ett stort gemensamt möte på Volksbühne, Östberlins folkteater, vid Rosa Luxemburg Platz. I teaterfoajén var det barnpassning och inne i salongen samlades 1200 kvinnor för att tala om förnyad socialism och en alternativ politik.

En av dessa kvinnogrupper kallar sig "Schönfliesser Oval" och jag träffade kvinnorna i en keramikverkstad i stadsdelen Prenzlauer-Berg. Gruppen hade träffats ett



Bild: Brit Rundberg

halvår ungefär och redan hunnit etablera kontakt med kvinnogrupper i Västberlin där de samarbetat med dessa i en serie program på ett kvinnokulturkafé på Potsdamer Strasse.

Så här presenterade de sig i programbladet:

*"Vi är kvinnor i olika åldrar (25-57) från Östberlin. Vi har olika yrken, åsikter, temperament och erfarenheter. Det som binder oss samman är en önskan att övervinna vår tystnad så att vi kan tillhöra vår samtid, beröra den och skapa något. Vi har träffats sedan maj detta år. Då gömde vi oss fortfarande bakom den allomfattande tystnaden i vårt land och sökte oss en skyddad vrå för att därifrån få kraft att ta oss ur vår modlöshet och vår politiska förtvivlan. Det allt grövre uttrycket för makt fram till händelserna den 7-8 oktober, har inte tryckt ner oss utan snarare har det aktiverat oss."*

–Det har funnits en politisk längtan att göra något, sade en av kvinnorna. Och idag (december 1989) finns det nog ett 20-tal olika kvinnogrupper i Östberlin.

Flera i just den här kvinnogruppen hade konstnärliga yrken och hon berättade att det också tidigare funnits en del informella grupper och sammanslutningar av konstnärer, inte minst sådana som sysslade med olika slags "Underground"-konst.

–Men där dominerade männen, menade kvinnorna.

**D**e berättade om den fina stämningen som rådde på det stora kvinnomötet. Den var inte militant, snarare lugn och saklig. Man diskuterade överlevnadsfrågor. Och för första gången diskuterade man offentligt de ensamma mammornas hårda villkor i DDR. Man talade till och med om hur svårt de kvinnorna hade det vars barn var mulatter.

–Det var det mest fantastiska sade en av kvinnorna. Att vi talade öppet om att det faktiskt i vårt land förekommer rasism.

I ett land där regimen under lång tid varit sysselsatt med att tysta ner och sopa alla obekväma sanningar under mattan, måste det naturligtvis ha varit en upplevelse.

Manifestet som antogs på mötet gav en dyster bild av DDR-medborgarnas levnadsbetingelser under de senaste åren, levnads-

# ÖSTBERLIN



betingelser som slagit hårdast mot kvinnorna. Skilsmässorna har ökat. Födelsetalet har minskat. De ensamstående mammas levnadsstandard sjunkit. Och de äldre kvinnorna, de som bokstavligen med sina händer byggde upp landet ur ruinerna efter 1945, har försumrats på ett neslig sätt.

I manifestet beskriver kvinnorna också det stora gapet mellan kvinnors och mäns löner, om mäns och kvinnors olika villkor i politiken och i arbetslivet. De beskriver hur bristen på service och infrastruktur tvingat kvinnorna till dubbelarbete.

Kvinnorna är de som fått ta huvudansvaret för barnen i DDR-samhället, fått stanna hemma när barnen varit sjuka, fått de sämre jobben. Men om nu sjuka barn varit ett problem varför har då ingenting gjorts för att vi skulle få friskare barn i DDR? Så ställs frågan i manifestet.

Egentligen är det barnen som är de största förlorarna, skriver kvinnorna i manifestet. Och kvinnorna känner ångest över barnens framtid, över en miljöförstöring som lett till att luften förpestats och barnen ständigt småhostar. Allergierna breder ut sig.

Vi frågar oss om vi kan ge våra barn av vår blyförgiftade modersmjölk, säger de. I flera områden i DDR finns det nu rent vatten på flaska att tillgå, för att användas till mjölkersättning.

**V**isst har kvinnor också haft ansvar för utvecklingen, men trots allt har de i de allra flesta fall haft underordnade positioner. De har inte förmått påverka utvecklingen. Den nya kvinnorörelsen känner ingen skuld, bara vrede!

De kräver lika lön och en uppvärdering av kvinnodominerade yrken. I manifestet kräver de också rätten till en bra miljö och en annorlunda samhällplanering. De kräver inte minst kvotering till alla ledande poster inom samhällsliv, yrkesliv och inom politiken.

Kvotering har redan tillämpats i DDR, står det vidare i manifestet. Det var när arbetarbarn och barn från bondeklassen fick företräde till vissa högre utbildningar. Många av dagens professorer, direktörer, kombinatsledare och politiker har sina karriärer att tacka för denna kvotering.

Men de östtyska kvinnorna har troligen långt att gå på sin väg till jämlikhet eller

kvotering. Ett av besluten som togs på det stora kvinnomötet var att utse två representanter som man ville skulle ingå i de rundabords-samtal regeringen inlett med de oppositionella grupperna. Av de 33 som då i december deltog i dessa samtal var endast tre kvinnor. Och såvitt jag vet är den nya kvinnorörelsen fortfarande orepresenterad runt det runda bordet.

Men det gamla officiella kvinnoförbundet DFG, vart tog det vägen? Det var alldeles tyst kring organisationen, och kvinnorna i "Schönfliesser Oval" bekräftade att den nog som så mycket annat av det gamla officiella hade kollapsat.

—De sysslade mest med hem, familj och hushåll och hur man bäst utnyttjade den eller den köksmaskinen, skämtade en av de yngre kvinnorna i gruppen. Den fungerade för min mamma och hennes generation och hade väl en social funktion. Men här i Berlin är det dött kring organisationen. en åter till manifestet och det som uttrycks

**M**där. En återförening med Väst-tyskland vill man inte ha utan varnar i stället kraftigt för alla tankar på ett nytt Vaterland. I manifestet tolkar de nog många tankar när de frågar vad det är för mening med att ersätta politbyråns diktatur med herrarna i Bonn och deras diktat.

Trots all kritik man riktar mot förhållandena i det patriarkaliskt uppbyggda DDR, anser kvinnorna bakom manifestet att en återförening skulle betyda flera steg tillbaka för DDR:s kvinnor, och ett ökat tryck på att kvinnan skall "tillbaka till spisen".

I manifestet skisserar kvinnorna ett nytt samhälle och en ny socialism, som bland annat tar ekologiska hänsyn och som bygger på demokrati, självförvaltning och öppenhet.

Och i ett skede där allting kretsar kring ett mycket tyskt Tyskland, och möjligen Europa, så talar manifestet om det mångkulturella samhället och om internationell solidaritet, om globalt miljöhot och om utsugningen av den tredje världen.

Mycket har hänt sedan den nya, oberoende kvinnorörelsen bildades i Östberlin. Allt flera talar om en återförening som något oundvikligt. Min övertygelse är att kvinnorörelsen är en av de krafter som in i det sista kommer att motarbeta sådana planer.

**Brit Rundberg**



## International Solidarity For Safe Contraception

Möte i Amsterdam den 10 december 1989

Ett 50-tal kvinnor från 12 olika länder i Tredje Världen, Europa och USA hade samlats. Dels för att få veta mer om nya signaler gällande befolkningskontroll, dels för att berätta om egna erfarenheter och också för att tillsammans dryfta hur man bör gå vidare.

Kvinnorna var överens om att en ny offensiv för befolkningskontroll var på väg. Utgångspunkten är att söka i skuldkrisen, och återigen är det de fattiga i tredje världen, som inte bara bär bördan av den, utan dessutom anklagas att ha förorsakat den genom att ha för många barn.

Nu läggs också miljöförstörelsen i tredje världen på de fattigas skuldkonto.

### De rikas kontroll

Befolkningskontroll är, som namnet redan antyder, till för de rikas kontroll av de fattiga, även om det ofta kamoufleras som familjeplanering.

De nya långtidsverkande preventivmedlen, liksom Norplant eller vacciner, såsom Depoprovera, har framförallt utvecklats för att brukas av kvinnor i tredje världen.

I Västtyskland till exempel ges Depoprovera (en spruta var tredje

till var femte månad) enbart till "socialfall", kvinnor som inte anses kunna klara användningen av vanliga p-piller.

Nu öppnas nya preventivforskningsinstitut i bland annat Indien och Thailand. WHO bedriver egen forskning.

### Lägre budget

Och tvärtomot deklarerade intentioner går budgeten för hälsovården ner. I många länder spenderas huvuddelen av hälsobudgeten på familjeplaneringsprogram.

Befolkningsprogrammen ingår som en del i många utvecklingsprogram. Inkomstbringande aktiviteter och undervisningsprogram används för att övertyga eller tvinga kvinnorna att acceptera de nya preventivmedlen.

"Fattig, maktlös och havande", så framställs tredje världens kvinnor på affischer i bland annat USA, vilket föranleder många frivilligorganisationer att erbjuda sin "hjälp". Under ligger tron på att det råder överbefolkning i världen och att det är de fattiga som är för många.

### Starka bindningar till Världsbanken

Grupperna vill nog väl, men för-

står inte de underliggande strukturerna, och de starka bindningarna som finns mellan mäktiga läkemedelsbolag och Världsbanken. Detta menade Sumati Nair, forskare och aktivist från Indien, som också ställde frågan om WHO hade blivit en del av befolkningskontroll-maffian. Det finns visserligen "good people" där, bra forskare, men de arbetar alla med samma utgångspunkt, det vill säga Världsbankens befolkningskontrollpolicy.

Ett av mötets förslag till ett fortsatt gemensamt arbete, var att vidarbefordra information till kvinnorna i tredje världen. Detta ska ske via "Network", en grupp i Amsterdam som åtagit sig tryckning och distribution. I "Newsletters" ska det klar framgå att International Solidarity For Safe Contraception är mot befolkningskontroll, men för säkra preventivmedel, där kontrollen ligger hos kvinnorna själva.

*Erni Friholt, (enda deltagare från Sverige på mötet).*

## Franska kvinnoförbundets kongress

I december samlades omkring 700 kvinnor från Frankrikes alla hörn, förutom utländska gäster från flera afrikanska stater, från Vietnam och Kambodja, från Palestina och Israel och från många europeiska länder i öst och väst, till det franska kvinnoförbundets (Union des Femmes Francaises, UFF) kongress i Colombe, strax utanför Paris.

Colombe betyder duva, och det passade ju bra, påpekte någon, eftersom en stor del av tiden ägnades åt fred, nedrustning och miljö.

Vi var så många att vi fick hålla till i en gymnastiksal. Måltiderna serverades i en annan gymnastiksal, dit vi fraktades i bussar. Trots den torftiga miljön var maten utöskt. Tre rätter med vin till varje mål, serverad av en liten armé av kypare.

### Paris "röda bälte"

De utländska gästerna bjöds såväl på mottagning i Rådhuset i Colombe, som på en guidad tur i staden. Colombe ligger i Paris "röda bälte" och styrs av en vänsterkoalition med kommunistisk borgmästare.

Vi besökte bland annat ett daghem med mycket hög standard, men en enda utbildad förskollärare hade hand om 25 barn, tillsammans med en assistent. Daghemsvistelsen var gratis för föräldrarna. Ett äldrecenter med många olika aktiviteter fick vi också se, samt äldre upprustade hus i ett ambitiöst bostadsprogram, där man hellre renoverar de gamla husen än river och bygger nytt.

Men det viktigaste var naturligtvis mötet med våra franska systrar. De kunde berätta om en skrämmande social nedrustning av det franska samhället vad gäller skolor, sjukhus och äldreomsorg. Vi såg ju också med egna ögon alla utslagna som sov på tunnelbanestationerna.

### Från vapen till barn

UFF kopplar direkt den sociala nedrustningen till Frankrikes höga militärutgifter. De kräver en omfördelning av resurserna från vapen till barn. De kräver att Frankrike engagerar sig i den pågående processen där USA och Sovjet reducerar antalet kärnvapen i världen. De tar avstånd från kemiska

och biologiska vapen. De kräver stopp för de franska kärnvapenproven på Moruroa.

UFF bedriver ett aktivt solidaritetsarbete, bland annat genom att stödja ANC:s frihetskamp i Södra Afrika och Palestinas kvinnor och barn. UFF förmedlar till exempel fadderverksamhet för föräldralösa palestinska barn.

Alla var mycket medvetna om hotet mot miljön. Idag används 1/250-del av den franska budgeten för att förbättra miljön. Med 10 procent av militärutgifterna skulle många ekologiska problem finna en lösning.

De franska kvinnorna var mycket intresserade när jag i debatten berättade om den svenska Prostoppsgruppens arbete för att få slut på de franska kärnvapenproven i Stilla Havet. (Brevkampanj, annons i Le Monde, bojkott av franska viner osv. De vill gärna ha ett närmare samarbete med SKV i denna och andra frågor.

*Aase Bang*

## INSAMLINGAR

Pg 51323-4

### Till Vietnam

Gun Höjlund V Frölunda 900:-  
Siv Waldor Stockholm 50:-  
Gunnel Ekvall Uppsala 100:-  
Maja Bolling Sigtuna 1000:-  
T. Reinhardts 75 år  
Bjursläts SKV 100:-  
Ulla Hjelmqvist Skyttorp 200:-  
Elsa Nyström Johanneshov 75:-  
Hillevi Bergman Johanneshov 200:-  
Agneta Norberg Huddinge 100:-  
Maja Bolling Sigtuna 200:-  
"Anonym" 200:-  
Elsamari Edströms minne  
Från Agneta Stenström Skoghall 200:-

Greta Andersson Bandhagen 200:-  
Elma Nilsson Huddinge 100:-  
Kirsten Perssons 70 år  
Bjursläts SKV 100:-  
Kirsten Perssons 70 år  
Bjursläts SKV 100:-  
"Anonym" 500:-

### Fistula-sjukhuset

Ulla Hjelmqvist Skyttorp 200:-  
VPK Norrbottens Kvinnopol. utskott 200:-  
SKVs 75 år av Kvinnor för fred Haparanda 200:-  
Agnes Törnblom Farsta 100:-  
Lena Gretasdotter Enske 5000:-  
SKV-Olofström Kyrkhult 1000:-  
Bodil Esping Gräsmark 200:-

### Internationell Solidaritet

Gun Höjlund V Frölunda 600:-  
Birgit Andersson Johanneshov 75:-  
Siv Waldor Bandhagen 100:-  
Susanne Björkenheim Malmö 100:-  
Karin Nordlander Johanneshov 100:-  
SKV-Olofström 1100:-  
Zaida Hagman Göteborg 200:-

**Tack** alla ni som har köpt en stödprenumeration på Vi Mänskor. Vi behöver verkligen ert stöd. Och tack alla ni som i julklapp gett någon vän en gåvoprenumeration. Varje ny prenumerant gör det möjligt för oss att utveckla tidningen, anlita duktiga frilansjournalister och kvinnor som är insatta i olika frågor.

Detsamma gäller vårt bildmaterial. Desto bättre bilderna är, desto dyrare brukar de vara att köpa. Vi är angelägna att göra tidningen så aktuell och intressant som möjligt, därför är alla ni prenumeranter så viktiga för tidningens tillblivelse. En värningskampanj från er sida, skulle glädja oss mycket.

**Redaktionen.**

# Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Postgiro 50 50 95-0. Insamlingskonto 5 13 23-4

**Barnängsgatan 23  
116 41 STOCKHOLM  
Tel. 08-40 92 05  
(Tisdag och torsdag kl 13.00-15.00)**

**Linnégatan 21  
413 04 GÖTEBORG  
Tel. 031-14 40 28  
(Måndag-fredag 10.00-15.00)**

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck. Förbundets målsättning är

- Att verka för jämlikhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet, samt att verka för ett socialt och ekonomiskt rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete.
- Att verka för ett samhälle där alla barn och ungdomar kan känna trygghet och har lika värde, och där de tillförsäkras fysisk och psykisk hälsa, och ges samma utbildningsmöjligheter.
- Att verka för fred, allt framtidsarbets grundval – mot krig och imperialism, krigens främsta orsak. Förbundet vill verka för allmän och total nedrustning.
- Att verka för skydd av vår egen och framtida generationers miljö, för ett resursbevarande samhälle som tar hänsyn till människors verkliga behov och sambanden i naturen.
- Att verka för solidaritet mellan folken, för folkens nationella oberoende, för de förtrycktas befrielsekamp, för en värld fri från varje form av ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt förtryck, mot fascism och rasism.
- Att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

\* \* \* \* \*

SKV har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund till Kvinnor-

nas Demokratiska Världsförbund, (Womens' International Democratic Federation, WIDF).

KDV har 138 anslutna organisationer i 124 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har konsultativ status hos FN:s ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär rätt att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag.

## SKV-avdelningar

### Arvika

Brita Tener  
Högåsvägen 4  
671 00 Arvika

### Ambjörby

Ellen Eriksson  
Box 414  
680 52 Ambjörby  
Tel. 0563/802 32

### Forshaga-Kil

Ingela Ahlberg  
Prästbol PI 7003  
665 00 Kil  
Tel. 0554/153 07

### Finspång

Anna-Lisa Göransson  
Grytölsvägen 24  
612 00 Finspång

### Göteborgsdistriktet

Zaida Hagman  
Säckgränd 3  
415 03 Göteborg  
Tel 031/25 31 65

### Bjurslätt

Harriet Engman  
Långströmsg. 50 A  
417 25 Göteborg  
Tel. 031/53 66 96

### Centrala avd i Göteborg

Evy Andrén  
Barytongatan 4  
421 38 Göteborg  
Tel. 031/47 40 02

### Mölndal

Gunhild Johansson  
Storgatan 26  
431 31 Mölndal  
Tel. 031/27 71 04

### Gävle

Inger Johansson  
Hamiltongatan 32  
802 20 Gävle

### Huskvarna

Ingrid Nilsson  
Hagstensgatan 5 A  
561 34 Huskvarna  
Tel. 036/13 74 55

### Karlshamn

Sonia Karlsson  
PI 1049  
290 72 Asarum  
Tel. 0454/291 60

### Karlstad

Siv Dahlgren  
Mellqvistvägen 1  
663 00 Skoghäll  
Tel. 054/239 15

### Katrineholm

Gunnel Rudin  
Storgatan 46 A  
643 00 Vingåker  
Tel. 0151/122 00

### Kramfors

Marie Sölvebring  
Svanö 1764  
870 40 Lunde

### Linköping

Sonja Wahlstein  
Eklundsgatan 5  
582 63 Linköping  
Tel. 013/13 08 48

### Luleå

Agnes Wennberg  
Vinkelgränd 1  
951 41 Luleå  
Tel. 0920/195 34

### Lund

Astrida Svensson  
SKV-Lund  
Box 1208  
221 05 Lund  
Tel. 046/20 08 22

### Malmö

Anna Landberg  
Bildesgatan 1  
211 57 Malmö  
Tel. 040/23 40 76

### Örebro

Marie Wikner  
Åsbyvägen 7  
703 75 Örebro

### Olofström

Carina Gillberg  
Snöbärsvägen 12  
293 00 Olofström  
Tel. 0454/400 77

### Piteå-Munksund

Siri Aldrin  
Strandvägen 5  
941 00 Piteå  
Tel. 0911/372 76

### Södertälje

Ulla Ringström  
Högåsvägen 39  
151 31 Södertälje  
Tel. 0755/649 62

### Skövde

Karin Sandelin  
Mariestadsvägen 75  
541 00 Skövde

### Stockholms södra förorter

Eva Danielsson  
Mariestadsvägen 8  
121 50 Johanneshov  
Tel. 08/49 57 00

### Stockholms innerstad och norra förorter

Gerd Thambert  
Åsögatan 170:1  
116 32 Stockholm  
Tel. 08/41 46 51

### Spånga

Kerstin Juneberg  
Cervins väg 17 B pl 5  
163 58 Spånga  
Tel. 08/760 11 72

### Umeå

Katarina Sandström  
Klaverträket 32  
902 57 Umeå  
Tel. 090/12 17 38

### Uppsala

Gunilla Öhman  
Flogstaväg 154  
752 63 Uppsala  
Tel. 018/46 06 84

### Förbundsordföranden:

Aase Bang  
Herrgårdsgatan 12  
652 24 Karlstad  
Tel. 054/18 99 61

Evy Andrén  
Barytongatan 4  
421 38 Göteborg  
Tel. 031/47 40 02

Erni Friholt  
Stocken 2127  
440 80 Ellös  
Tel. 0304/512 15

## Prenumerera på Vi människor!

Det är tidningen som berättar om kvinnors verklighet i Sverige och i andra länder. Som visar samhället ur perspektiv som du inte hittar någon annanstans. Som vill väcka glädje och vrede – ge kunskap och insikt.

Prenumeration på Vi människor 100 kr/år  
Stödprenumeration: 150 kronor

Namn .....

Adress .....

Postnummer/ort .....



Porto

**vi människor**

prenumeration  
Barnängsgatan 23  
116 41 STOCKHOLM

# VI MÄNSKOR behövs PRENUMERERA!

Fyll i kupongen så vidarebefordrar vi den till din lokalavdelning.

- ☐ Jag är intresserad och vill veta mer om SKV  
☐ Jag vill bli medlem i SKV

Namn .....

Gatuadress .....

Postadress .....

Telefon .....

Porto

Svenska Kvinnors Vänsterförbund  
Viktoriahuset  
Linnégatan 21  
413 04 GÖTEBORG